

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Martina Robinšak

Waldorfska šola kot družbeni prostor interakcije in
kreativnega delovanja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Martina Robinšak

Mentorica: doc. dr. Alojzija Židan

Waldorfska šola kot družbeni prostor interakcije in
kreativnega delovanja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

Zahvala

Zahvaljujem se svoji mentorici, doc. dr. Alojziji Židan za mentorstvo in vse strokovne nasvete.

Zahvaljujem se pedagogom Waldorfske šole v Ljubljani, gospe Maji Maletin Kolarič, gospe Branki Strmole Ukmar in gospodu Igorju Velepihu, za opravljene intervjuje.

Zahvaljujem se tudi svojim staršem za spodbudo ob študiju.

Waldorfska šola kot družbeni prostor interakcije in kreativnega delovanja

Diplomsko delo zajema študijo waldorfske šole, ki nastopa kot alternativna oblika v izobraževalni sferi. Waldorfska pedagogika, ki jo je zasnoval Rudolf Steiner, temelji na antropozofskem dojemanju sveta, kjer v ospredje stopi spoznanje o človeku ter njegovem delovanju v svetu. Ideja waldorfske pedagogike je, da se posveti otroku na celosten način in ga dojema kot bitje, ki na svoji poti odraščanja prehaja skozi različna razvojna obdobja in zato je v vsakem obdobju prisoten primeren vzgojni in izobraževalni način. Kurikul waldorfske šole je zastavljen tako, da vsebuje veliko umetniško- kreativnih predmetov, pouk pa je zasnovan nekoliko drugače kot v javni šoli. Način dela in vzgoje v waldorfski šoli je zelo kreativno obarvan, poleg tega pa ima koncept waldorfske pedagogike nekatere vzgojne prijeme, ki so povezani z določenimi načeli, ki jih goji waldorfska šola. Velika značilnost waldorfske šole je tudi ta, da vsebuje bogato mrežo, ki je sestavljena iz številnih waldorfskih šol po svetu, poleg tega pa vsebuje ogromno izobraževanj, srečanj, izmenjav in drugih družbenih dogodkov. Na podlagi tega se ideja waldorfske pedagogike močno širi, razvija in krepi. Vprašanje interakcije je zato zelo pomembno pri proučevanju waldorfske šole in njene pedagogike. V diplomski nalogi si bomo lahko podrobno ogledali pomembne segmente waldorfske šole in njene pedagogike ob vprašanju kreativnosti in interakcije.

Ključne besede: Waldorfska pedagogika, waldorfska šola, antropozofija, kreativnost, interakcija.

Waldorf school as a social space of interaction and creative operation

This thesis presents a study of the Waldorf school, an alternative form of education. The Waldorf pedagogy, founded by Rudolf Steiner, is based on anthroposophic perception of the world, which emphasises the study of man and his active participation in the world. The idea of Waldorf pedagogy is to focus on the child in a holistic manner, to perceive him as a being who in the process of growing up passes through different developmental stages. Waldorf pedagogy therefore provides suitable educational methods for each developmental stage. The curriculum contains many artistic or creative subjects. The timetable, as well as individual lessons, are organised somewhat differently than in public schools. Educational methods are focused on creativity, making use of additional educational approaches that are associated with certain principles developed by the Waldorf school. Another important characteristic of Waldorf education is a rich international network of Waldorf schools, as well as a lot of seminars and other forms of teacher training, international conferences, student exchange programs and other social events. The idea of Waldorf education is continuously developing and expanding. Interaction is therefore of crucial importance in the study of the Waldorf school and its pedagogy. This thesis offers an insight into important segments of the Waldorf school and its pedagogy in relation to creativity and interaction.

Keywords: Waldorf pedagogy, Waldorf school, anthroposophy, creativity, interaction.

Kazalo

1	UVOD	7
2	NAMEN IN CILJ DIPLOMSKEGA DELA	8
3	METODOLOŠKI OKVIR	9
3.1	Raziskovalna vprašanja	9
3.2	Struktura diplomskega dela in uporabljene metode	9
4	USTANOVITEV WALDORFSKE ŠOLE	10
4.1	PEDAGOGIKA PO STEINERJU	11
5	WALDORFSKA PEDAGOGIKA IN VPRAŠANJE KREATIVNOSTI	12
5.1	RAZVOJ DUHOVNE INTELIGENCE KOT OSNOVNO VODILO WALDORFSKE PEDAGOGIKE	13
5.1.1	OTROŠKA IGRA	16
5.1.2	DNEVNI RITEM	19
5.1.3	UMETNIŠKO URJENJE	20
5.1.4	PISANJE ZVEZKOV	21
5.1.5	DELO Z BARVAMI	23
5.1.6	POUK ROČNIH DEL	24
5.1.7	TELESNO GIBANJE	26
5.1.8	DOJEMANJE NARAVE	27
5.1.9	DOJEMANJE DRUŽBE	28
5.2	VLOGA UMETNOSTI	31
5.3	TEMNA STRAN EKRANA	32
6	WALDORFSKA ŠOLA KOT DRUŽBENI PROSTOR INTERAKCIJE	34
6.1	WALDORFSKO IZOBRAŽEVANJE	34
6.2	POVEZANOST WALDORFSKIH ŠOL	36
6.3	VLOGA STARŠEV V WALDORFSKI ŠOLI	38
7	EMPIRIČNI DEL	40

7.1	1. INTERVJU	40
7.1.1	Postavljena vprašanja in zapis intervjuja.....	40
7.2	ANALIZA INTERVJUJA	46
7.3	2. INTERVJU	48
7.3.1	Postavljena vprašanja in zapis intervjuja.....	48
7.4	ANALIZA INTERVJUJA	55
7.5	3. INTERVJU	58
7.5.1	Postavljena vprašanja in zapis intervjuja.....	58
7.6	ANALIZA INTERVJUJA	64
8	ZAKLJUČEK.....	67
9	LITERATURA.....	71

1 UVOD

Ko otrok prvič vstopi v šolo, se prične njegovo najpomembnejše obdobje v življenju. V šoli otrok preživi velik del dneva, sklepa prva prijateljstva, doživi pohvale in graje, ki so lahko ključnega pomena v njegovem šolanju. Prične se oblikovati v osebnost, ki je specifična in se odraža v vsakdanjem življenju, na podlagi osebnosti pa se pričnejo tkati socialne vezi med posamezniki in tako se oblikuje družba, ki stremi k skupnemu delovanju. Prav za dobro družbe je pomembno, kakšne osebnosti bo razvila. Ali bodo posamezniki med seboj enaki in »čim boljši« ali bodo različni in ustvarjalni? Waldorfska šola je v Sloveniji še relativno mlada šola, vendar v drugih zahodnih državah, predvsem v Nemčiji, Avstriji in Švici, je dobro razvita in ima poseben ugled. Gre za idejo alternativnega izobraževalnega programa, kjer v ospredje stopijo človek kot celostno bitje, razvoj empatije, socialni čut ter spoštovanje narave in okolice, v kateri se človek nahaja. Raziskovanje waldorfske šole in njene pedagogike je zelo široka tema, saj se lahko temeljito lotimo vsakega segmenta tovrstne pedagogike. Idejni koncept je zasnovan tako, da sta temeljno vodilo narava in naravno delovanje. To pomeni, da velik pomen igrajo materiali, ki sestavljajo prostor in okolico (zgradba šole, učilnice, mize, predmeti, igrače), in ti so naravni. Poleg tega pa je Waldorfska šola usmerjena tudi v naravno delovanje človeka, zato zagovarja, da je človeško telo tisto, s pomočjo katerega moramo ustvarjati, se učiti, proizvajati ter mu pustiti, da opravlja svojo primarno funkcijo v vsakdanjem življenju. Ideja waldorfske šole se izrazito širi in njen koncept se utrjuje. Porast waldorfskih šol je zelo velik, zato svoja vrata odpira na vseh koncih sveta, celo na Kitajskem. Kaj predstavlja širjenje mreže waldorfskih šol, kako to povezovanje nastopa, kaj pomeni za nadaljnji razvoj šolstva? Vse to so aktualna vprašanja, ki so odprta raziskovalcu te tematike. Če se posvetimo idejnemu konceptu waldorfske pedagogike, lahko rečemo, da gotovo antropozofsko dojemanje sveta odseva na samem človeku, kasneje pa se ta ideja prenese na vzgojo ter njen način dojemanja otroka vse od začetkov. Pri tem v ospredje stopi otrok kot živo bitje, ki je na svet prišlo z nekim namenom in bo v odraslo dobo prineslo zapuščino, pridobljeno skozi otroštvo in mladost in sicer skozi različne razvojne faze. Pri tem pa pomembno vlogo igra spodbujanje njegovih potencialov ter spodbujanje kreativnega razmišljanja, ki pripelje do osebnosti, ki je potrebna za delovanje v vsakdanjem življenju in je unikatna. Kreativnost in interakcija sta predmeta raziskave, ki v moji diplomski nalogi igrata ključno vlogo.

2 NAMEN IN CILJ DIPLOMSKEGA DELA

V diplomski nalogi se bom spopadala z vprašanjem, po kakšnem principu deluje waldorfska šola in kaj pomeni šolanje na njej za otrokov razvoj. Znano je, da je waldorfska pedagogika usmerjena k spodbujanju otrokove/dijakove ustvarjalnosti. Raziskovala bom metode, ki jih waldorfska pedagogika prakticira ter ugotavljala, kako se učenci/dijaki odzivajo na motivacijske smernice.

Moj namen je ugotoviti pomen waldorfske pedagogike za razvoj kreativnosti pri učencih in dijakih Waldorfske šole. Proučevala bom načine za spodbujanje umetniških in kreativnih dejavnosti s strani waldorfskih pedagogov, ki vplivajo na razvoj učenca in dijaka waldorfske šole.

Zdi se, kot da waldorfska šola nastopa kot družbeni prostor, kjer vse deluje po določenem in ustaljenem principu. Uporablja drugačne pedagoške metode kot ostale javne šolske ustanove, ki so povsem financirane s strani države. Zato je moj cilj ugotoviti, kakšne so pedagoške metode, ki jih uporabljajo waldorfski pedagogi. Tako bi se seznanila z idejnim konceptom waldorfske pedagogike ter z njimi povezanimi načeli, ki jih ta pedagogika vsebuje. Cilj diplomskega dela je skozi raziskavo različnih vzgojnih in načelnih segmentov waldorfske pedagogike, ugotoviti princip vzgoje in izobraževanja, poleg tega pa bi rada ugotovila, ali so učenci in dijaki waldorfske šole bolj nagnjeni h kreativnemu pogledu na svet, k razumevanju in spoštovanju drugih ljudi.

3 METODOLOŠKI OKVIR

V metodološkem okviru si bom zastavila raziskovalna vprašanja. Z raziskovalnimi vprašanji bom poskušala priti do bistvenih zaključkov. Poskušala bom temeljito predstaviti svoje raziskovalno področje, torej vprašanje waldorfske šole ter njene pedagogike in z njo povezane temeljne značilnosti specifične mojega raziskovalnega področja, to je vprašanje kreativnosti in interakcije v waldorfski šoli.

3.1 Raziskovalna vprašanja

Moje raziskovalno vprašanje je, zakaj je waldorfska šola družbeni prostor interakcije. Ali waldorfska pedagogika z določenimi pedagoškimi metodami v večji meri spodbuja kreativno delovanje učenca/dijaka in ga s tem usmerja v določeno dožemanje družbenega sveta? Raziskovalno vprašanje je tudi, ali waldorfska šola spodbuja razvoj duhovne inteligence pri učencih in dijakih.

3.2 Struktura diplomskega dela in uporabljene metode

Teoretični del diplomskega dela je razdeljen na dva sklopa in sicer je prvi sklop namenjen vprašanju kreativnosti v waldorfski šoli in njeni pedagogiki, drugi del pa raziskovanju vprašanja interakcije. Pri svojem delu bom razčlenjevala posamezne izobraževalne in vzgojne pristope, ki jih prakticira waldorfska šola in so ključni segmenti waldorfske pedagogike. Poleg tega bom raziskala načela, po katerih se ravna in jim daje poseben pomen. To pomeni, kakšen odnos ima do družbe, do narave kot take ter naravnega procesa v vsakdanjem življenju, od razvoja otroka in mladostnika, do ritma, ki je povsem naraven pojav v naravnem procesu. Poleg tega pa, kako velik pomen daje naravnemu procesu, kot je gibanje vsega prisotnega, s tem pa tudi fizično gibanje vsakega posameznika, to pomeni telesno in prstno gibanje. Dotaknila se bom vprašanja umetnosti in sicer me bo zanimalo, v kakšni meri in na kakšen način je predstavljena in prakticirana v konceptu waldorfske šole. Pri svojem empiričnem delu bom skozi opravljene intervjuje z nekaterimi pomembnimi akterji Waldorfske šole Ljubljana raziskovala, v kakšni meri Waldorfska šola uporablja tovrstne pedagoške pristope.

Pri pisanju diplomske naloge bom podatke črpala iz strokovne pedagoške, družboslovne in humanistične literature, kot so knjige, strokovni članki, časopisni članki, in članki iz časopisov, izdanih v Waldorfski šoli v Ljubljani. Pri empiričnem delu diplomske naloge bo moja metoda dela kvalitativna raziskava in sicer bom izpeljala intervjuje z nekaterimi

waldorfskimi pedagogi in soustanovitelji Waldorfske šole v Ljubljani. Pri izdelavi diplomske naloge bom uporabila tudi pridobljeno znanje na strokovni praksi v Waldorfskem vrtcu Ljubljana.

4 USTANOVITEV WALDORFSKE ŠOLE

Pobudnik za nastanek Waldorfske šole je bil filozof in antropozof Rudolf Steiner (1861-1925) ob sodelovanju avstrijskega antropozofa, prijatelja, učenca in mecena Emila Molte, ki je bil obenem tudi direktor tovarne cigaret Waldorf-Astoria. Emil Molta je otrokom svojih delavcev želel omogočiti izobraževanje, ki jim bo zagotovilo neodvisno razmišljanje, ustvarjalnost in odgovornost do družbe. Prav v tem času so se ljudje v intelektualnih krogih spraševali o vrednotah vzgoje ter v kakšni smeri se bo družba razvijala. Rudolf Steiner se je intenzivno ukvarjal s temi vprašanji in kmalu sprejel predlog, da bi postavil temelje drugačne šole, take, ki bi otroke sprejemala kot celostna bitja. Prva Waldorfska šola je bila ustanovljena septembra leta 1919 v Stuttgartu. Pričela se je nova vrsta vzgoje, ki je ime waldorfska dobila prav po prvi besedi imena tovarne Waldorf-Astoria (Edmunds 1992, 6–7).

Šola je pričela delovati s samo dvesto učenci, kmalu pa je pritegnila otroke tudi iz drugih krajev Nemčije in celo iz Amerike in zato so se pričele ustanavljati nove šole v Švici, Holandiji, Veliki Britaniji in v New Yorku. Ko je izbruhnila 2. svetovna vojna, je bilo delovanje teh šol zadušeno, saj je nacistični režim v waldorfskih šolah, ne pa tudi v klasičnih, videl nevarnost. Po vojni se je delovanje Waldorfske šole hitro obnovilo in število šol je hitro naraščalo. Šole so večinoma ustanavljali starši, vendar pa je bilo malo ustrezno usposobljenih učiteljev. Šole so med seboj neodvisne, vendar pa jim je skupen kulturni cilj (Edmunds 1992, 7). Danes je waldorfskih šol vedno več, še posebno so številčne v zahodnih državah.

V Sloveniji se je prva Waldorfska šola odprla pred dvajsetimi leti. Gimnazijski program je zaenkrat le v Ljubljani, osnovne šole in vrtci pa se odpirajo tudi drugod po Sloveniji, v Mariboru, Murski Soboti, Celju in Radovljici. Naj poudarim, da Waldorfska šola še vedno ni najbolje poznana šola in kdor o njej ne ve nič, jo povezuje z Rimskokatoliško cerkvijo ali pa, da je namenjena le bogatim, ali pa celo, da je šola namenjena izključno otrokom s posebnimi potrebami. Waldorfska šola ima seveda tudi oddelek z nekaj učenci, ki so potrebni posebne obravnave. Tudi učitelj, ki vodi tovrsten razred, je ustrezno usposobljen in s pridihom waldorfske ideje. Pedagog, ki želi poučevati na tej šoli, mora opraviti

nekajletno šolanje, da se izobrazijo in ponotranjijo idejo vzgoje. Waldorfska pedagogika temelji na filozofiji kritičnega idealizma, državne oz. javne šole pa temeljijo na znanstveno- realistični ideji (Ogletree 1996). Rousseau se je ukvarjal z vprašanjem progresivne pedagogike, strokovnjaki pa so mnenja, da se mnogi postulati waldorfske doktrine vzgajanja približajo Rousseaujevemu pogledu na vzgojo in če je Rousseau še danes cenjen po inovativnem mišljenju v okviru kritične razsvetljenske misli, velja Steiner za eklektika, ki v svojem razumevanju človeka združuje ideje teozofije, okultizma, krščanstva in evropske filozofske tradicije (Kroflič 1997, 247).

4.1 PEDAGOGIKA PO STEINERJU

Rudolf Steiner je s svojimi idejami izhajal iz antropozofije, ki si prizadeva k drugačnemu nazoru o svetu in človeku. Vključuje tudi koncept nevidnega sveta, kjer so prisotni angeli, ki lebdijo nad vsakdanjim življenjem (na primer v razredu) in predstavljajo zavezo temu, da se vsak človek razvija, dela na sebi in je nato predan družbi ter njenemu delovanju (Costello 2009).

Sega do poznavanja temeljev človeškega bitja. V vsakem posamezniku vidi nekaj individualnega in edinstvenega. Glavna značilnost antropozofije je, da so njene misli o človeku pravzaprav doživetja človeka. Pred njegov duševni razvoj je postavljena narava človeškega bitja, tako združuje teoretično opazovanje sveta z živim in neposrednim videnjem. Lahko rečemo, da je antropozofija praktično znanje o človeku. Pogledi na posameznika in njegove posebnosti postanejo umetnost vzgoje in poučevanja. Ljubezen do človeka, ki jo uči antropozofija, naj bi bila osnovna sila vsake vzgoje in pouka (Steiner 1987, 7).

Bistvo antropozofije se skriva v razumevanju človeka kot celote v določenem času. Otrok se uči spoštovanja in razumevanja soljudi. To spoštovanje se vtisne v življenjsko bistvo, vendar se skozi življenje spreminja, kajti življenje je spreminjanje. Spoštovanje do ljudi, ki se v otroštvu trdno zakorenini v človeški duši, se kasneje v življenju pojavi kot tista sila v človeku, s katero pokažemo sočutje do drugih ljudi in pripravljenost pomagati drugim (Steiner 1987, 7).

Poleg tega da je bil Rudolf Steiner po stroki matematik in naravoslovec, je dobro poznal tudi umetnost in družboslovje. Svoje delo je usmeril v premagovanje ozkih pojmovanj družbe in s tem v preseganje sprejetih meja spoznanj (Edmunds 1991,12). Pri antropozofskem nazoru o človeku pomembno vlogo igra napredek v spoznanju človeka, da

razširi človeško ljubezen. Po Steinerju ne moremo razumeti možganov, če ne poznamo delovanja srca (Steiner 1987, 7).

Steinerjeva pedagogika torej temelji na razumevanju človekove psihologije, ki se začne razvijati že v zgodnjem otroštvu. Otrok je od vsega začetka bitje, ki nima slabih in negativnih misli, zato naj bi odraščal v okolju, kjer se uči spoštovanja do ljudi in seveda tudi do sebe. Če se ta proces prične že v zgodnjem otroštvu, se mu vtisne v njegovo bistvo. Skozi čas pa se človek prične spreminjati in pri tem pomembno vlogo igra vpliv družbe, v katero je človek umeščen. Kljub spreminjanju skozi čas, pa ima spoštovanje do ljudi in ljubezen že od otroštva zakoreninjeno v sebi.

Antropozofija želi gledanje na človeka izoblikovati do te mere, da se prične znanje o življenju in umetnosti konkretizirati. Razvije se v umetnost vzgoje in poučevanja, ki pa mora biti zanesljivo in odgovorno do odraščajočega človeka (Steiner 1987, 7). Pomembno vlogo pri Steinerjevi pedagogiki igra življenjski tok, ki naj bi potekal v nekakšnem zaporedju, dogodki in obdobja pa se ne bi prehiteli.

Ideja Steinerjeve pedagogike je spoznati naravo človeka in naravo otrokovega razvoja ter vzgojo prilagoditi zakonitostim razvoja. Koncept waldorfske pedagogike pa se danes predstavlja kot ena najbolj znanih pedagoških alternativ (Kroflič 1997, 246–249).

5 WALDORFSKA PEDAGOGIKA IN VPRAŠANJE KREATIVNOSTI

Waldorfska vzgoja velja za relativno novo umetnost vzgajanja, čeprav je nastala leta 1919, prestala drugo svetovno vojno in številne generacije. Obstala je vse do atomske dobe, v kateri živimo. Ima drugačen vzgojni pristop kot ostale državne šole tako pri nas kot drugod po svetu. Waldorfska vzgoja na človeka gleda celostno, pravzaprav iz treh zornih kotov; na bitje, ki misli, čustvuje in ima voljo. Bitje je po tovrstnem dožemanju sestavljeno iz glave, srca in udov (Edmunds 1992, 80). V skladu s tradicionalno naravo so javne šole usmerjene k intelektualnemu, formalnemu in akademskemu razvoju in diktirane s strani zunanjega določenega oz. predpisanega šolskega sistema. Kar pa ne velja za waldorfsko šolo, ki se osredotoča tudi na razvoj duhovne plati. Učitelj pomaga učencu/dijaku prilagoditi razmerje dožemanja spiritualnega z materialnim. Cilj waldorfske šole naj bi bila osvoboditev spiritualnega bistva pri učencu, da ta premaga ovire in izpolni vse svoje talente za kasnejši boljši razvoj družbe. Naloga učitelja je, da spodbuja otrokove potenciale (Ogletree 1996).

Waldorfska pedagogika uporablja pri vzgoji otrok ter razvijanju njihovih potencialov različne pristope. Kot sem že omenila, ne deluje po principu, da razvija le otrokov intelekt, pač pa je v vzgojo vključen celosten pogled na življenje, kjer so vključeni naravni procesi, delovanje v vsakdanjem življenju, različnost karakterjev, osebnosti, medsebojno delovanje itd.

Tovrstna pedagogika torej vključuje različne segmente, ki tvorijo njene temelje in jo osmišljajo. Glavno vodilo vzgoje pa je razvoj čustvene in duhovne inteligence.

5.1 RAZVOJ DUHOVNE INTELIGENCE KOT OSNOVNO VODILO WALDORFSKE PEDAGOGIKE

Rudolf Steiner je s svojo idejo duhovnosti izhajal iz izjemno globokega antropozofskega dožemanja človeka in njegovega obstoja od samega začetka. Steiner pri raziskovanju človeške narave in delovanja izhaja celo na pred rojstno obdobje človeka. Njegova ideja je bila, da se človek dolgo časa razvija med smrtjo in ponovnim rojstvom oz. da človek živi v dveh oblikah obstoja. Prva oblika obstoja je duhovni svet, v katerem ne more več živeti, ne da bi prešel v drugo obliko obstoja, ko se obda s fizičnim in eteričnim telesom. Ker se na otroka od rojstva naprej gleda zgolj s fizičnimi očmi, se moramo zavedati, da ne smemo zanemariti nadaljevanje razvoja na duhovni ravni. Ozavestili naj bi, da je človeško fizično bivanje tudi nadaljevanje duhovnega in zato naj bi z vzgojo nadaljevali tisto, za kar so brez našega prisostvovanja poskrbela višja bitja. Steiner je med drugim povedal: « *Tu, v tem človeškem bitju, moraš ti s svojim delovanjem nuditi nadaljevanje za tisto, kar so višja bitja storila pred rojstvom* » (Steiner v Waldorfske novice, 12) in to naj bi dalo našemu vzgojnemu in izobraževalnemu sistemu pravo razpoloženje (Steiner v Waldorfske novice, 11–13).

Ko otrok vstopi na fizično raven obstoja, naj bi se zavedali, kaj se je za otroka dejansko zgodilo, ko je izstopil iz duhovne ravni. Preden človek vstopi na fizično Zemljo, pride do povezave med duhom in dušo, kar antropozofsko-duhovnoznanstveno imenujemo duhovni človek, življenjski duh in duh sam. Iz teh treh stvari tako izhaja duševnost človeka, ki je sestavljena iz zavesti, razuma in čutenja (Steiner v Waldorfske novice, 13).

Lahko opazimo, kako globoka je Steinerjeva filozofija in kako podrobno je raziskal človeško dušo in njen obstoj v dveh ravneh življenja. Njegova ideja je bila, da v koncept vzgoje vključi takšno dožemanje človeka, ki naj bi ga usvojil waldorfski pedagog.

Z opazovanjem človeškega bitja je Steiner prišel do spoznanja, da človek v fizični svet že vstopa kot duhovna duša, ki se ji tedaj pridruži telo (Steiner v Waldorfske novice, 13). Zdi se, kot da pri Steinerjevi filozofiji duševnost prevladuje in je »prisotna« že pred samim pojavom fizičnega. Posledica tega, da se waldorfska pedagogika tako močno usmerja k duhovnosti je torej povsem jasna. Lahko bi rekli, da je dobro proučila človeški duh in delovanje človeka, ki je pravzaprav v celotni današnji kulturi usmerjen v egoizem.

Steiner je bil mnenja, da je naša kultura na mnogih področjih usmerjena v egoizem ljudi, med drugim tudi na religioznem področju, ki je dober primer tega, ko pridigar želi na človeka učinkovati prav v egoizmu. Človeka se namreč močno dotakne vprašanje nesmrtnosti, zaradi česar ima gon po tem, da praga smrti ne prestopi brez bistva, temveč da ohrani svoj jaz (Steiner v Waldorfske novice, 12).

V današnjem času smo ljudje nekoliko zanemarili povezavo z duhovnim svetom, saj nas je materializem popeljal v bolj racionalni svet, kjer se vse vrti okrog časa in denarja. Materializem je poleg ostalega prinesel še to, da ljudje nimajo zavesti o posebnih nalogah nekega posebnega časa (Steiner v Waldorfske novice, 11–13).

Ideja waldorfske šole pa je z vzgojo in poukom otroke prevzeti, v njih zbuditi zanimanje, navdušenje in radovednost. Waldorfska šola s svojo vzgojo prične že v rosnih letih, če se otroka vpiše v waldorfski vrtec. Zato je tovrstni izobraževalni sferi naložena posebna naloga, s katero izvaja posebno metodo vzgoje in izobraževanja. Steiner je povedal še, da s to posebno nalogo ne bomo razumeli take ureditve kot vsakdanje, temveč je potrebno na ustanovitev te vrste šole in vrtca gledati kot na praznik svetovne ureditve (Steiner v Waldorfske novice, 11–13).

Iz tega lahko razumemo, da je imel Steiner vizijo o vzgoji, ki povzdigne človeštvo na višjo stopnjo razvoja v pouku in vzgoji. S tem, ko se otrokom posreduje splošno in predpisano znanje, pa je potrebno otroke vzgajati tudi za življenje in predvsem spodbuditi razvoj tako imenovane duhovne inteligence.

V 20. stoletju je pomembno vlogo prevzel inteligenčni količnik in vse do danes je razumska inteligenca dobila zelo velik pomen za reševanje logičnih in strateških vprašanj. Razvili so se celo testi, s katerimi lahko merimo stopnjo inteligence pri posameznikih. Inteligenčni količnik naj bi kazal na stopnjo sposobnosti pri posamezniku, iz česar sledi, da višji inteligenčni količnik pomeni tudi večjo inteligenco (Zohar in Marshall 2004, 15).

Osnovno vodilo waldorfske pedagogike pa izhaja iz tega, da je potrebno pri otroku močno delati na razvoju duhovne inteligence, ki posledično prispeva k razvoju razumske inteligence. Skozi različne vzgojne pristope se duhovna inteligenca razvija in priporočeno je s tovrstno vzgojo pričeti že zgodaj, ko otrok vstopi v vrtec. Zato se zdi zelo smiselno, da se je ustanovil tudi waldorfski vrtec, kjer se vzgoja za razvoj duhovne inteligence prične.

Phillippe Barbier Saint- Hillaire ali krajše PAVITRA je proučeval duhovno vzgojo ter izpostavil, kaj je glavni motiv življenja, vprašanje bivanja, poleg tega pa je veliki cilj človekovega življenja odkritje duše, pravega človeka v sebi (Pavitra 2002, 95–96).

Z vprašanjem vzgojnih konceptov se je veliko ukvarjal tudi slovenski pedagog dr. Zdenko Medveš, ki je v svoji študiji »*Kakršna je družba, taka šola!*« proučeval vprašanje slovenske pedagogike, kot novejše reformske pedagogike, ter vprašanja alternativnih oblik pedagogike (Medveš 2011).

Njegovo mnenje je, da se temelj vzgoje nahaja v notranjosti in sicer nastopa kot naravna duševna sposobnost s specifično funkcijo, ki ji omogoča pristnost doživljanja ter osebno usvajanje, vendar pa je njen medij zunanji, saj obstaja v obliki sporočila, ki pride s strani učitelja in to na različnih področjih človekove kulture (Medveš 2011, 152).

Dr. Medveš izpostavlja pomen učiteljeve vloge pri vzgoji in predajanju znanja ter meni, da razvoj duhoslovne/kulturno pedagoške paradigme ni zmanjšal vloge učitelja, pač pa jo je okrepil. Od učitelja se pričakuje, da razume svoj čas v njegovih duhovnih sporočilih (Medveš 2011, 152). Dr. Medveš je v svojem drugem članku *Vzgojni modeli v reformski pedagogiki* omenil, da vzgojni učinek ni omejen zgolj na poučevanje, poleg tega je pomembno otrokovo/dijakovo lastno spoznavanje in doživljanje duhovne tvornosti (Medveš 2007, 52). Učitelji na waldorfski šoli imajo pomembno nalogo, da so predvsem predani svoji stroki ter so sposobni širokega razmišljanja, poleg tega pa imajo sami visoko stopnjo duhovnega kapitala. Šola naj ne bi nastopala kot prostor, kjer se trpa predpisana snov v glavo (Medveš 2011, 152), pač pa prostor, kjer se otroci učijo širokega znanja, pripravljajo se za življenje, je varno socialno okolje in kjer obstaja vizija, da se otroke vzgaja in uči na način, da se jim krepi ta duševni kapital in čustvena inteligenca.

Daniel Goleman je sredi 90. let populariziral raziskave, ki so dokazovale, da je čustvena inteligenca prav tako pomembna, saj nam omogoča zavedanje lastnih čustev in čustev drugih, poleg tega pa v nas zbuja empatijo, sočutje, motivacijo in sposobnost primerne

odzivanja na bolečino in užitek. Po njegovem mnenju je čustvena inteligenca osnovni pogoj za učinkovito izrabo razumske inteligence. Če so prizadeti predeli možganov, s katerimi čutimo, tudi mislimo manj učinkovito (Zohar in Marshall 2004, 15).

Duhovna inteligenca nastopa kot inteligenca, s katero se lotevamo in rešujemo vprašanja smisla in pomena in s katero lahko umestimo naša dejanja in življenja v širši, bogatejši okvir. Poleg tega pa duhovna inteligenca nastopa kot inteligenca, s katero lahko ocenimo, da je neka smer delovanja ali neka življenjska pot tehtnejša od druge. Pomembno je tudi to, da je duhovna inteligenca nujna osnova za učinkovito delovanje razumske inteligence in je naša najvišja, najpomembnejša inteligenca (Zohar in Marshall 2004, 15–16).

5.1.1 OTROŠKA IGRA

Zelo pomembna stvar, ki jo strokovnjaki waldorfske pedagogike ves čas poudarjajo, je pomen otroške igre. S strani javnih šol in nekaterih pedagoških strokovnjakov se velikokrat izpostavi kritika, da se otroci v waldorfskem vrtcu in šoli preveč igrajo ter se premalo posvečajo učenju in razvoju razumskega uma. Pomen otroške igre preučujejo številni waldorfski pedagogi in strokovnjaki, med njimi je izjemno aktiven pedagog Godi Keller, po rodu Švicar, ki že 40 let živi na Norveškem in je neodvisni mednarodni predavatelj, ki med drugim veliko časa preživi v Sloveniji in predaja svoje znanje waldorfskim pedagogom ter učencem. Njegovo mnenje je, da je pomembna veščina učitelja, da uspe zbuditi otrokovo radovednost. Godi Keller trdi, da mladi danes niso več radovedni in to je velik problem. Pravi tudi: *«Univerze, ki so bile včasih kraj raziskovanja, danes postajajo enake srednjim šolam. Študente ne zanima nič drugega, kot to, kaj se morajo naučiti in kdaj bodo imeli izpit. Popolnoma so jih ukrotili»* (Keller 2015). Poleg tega pa je tudi mnenja, da je izredno pomembna kreativnost, saj je kreativen otrok sposoben razmišljati na različne načine in v različnih smereh (Keller 2015).

Skozi igro se zbuji otrokova kreativnost in posledično se mu odpirajo različne smeri razmišljanja, na podlagi tega pa se krepi tudi njegova duhovna inteligenca. Na Švedskem ob koncu tedna celo spodbujajo k igri in v ozadju teh projektov je zavest, da igra razvija domišljijo, ustvarjalnost in empatijo (Brierley v Waldorfske novice, 4).

V času industrijske revolucije je v Angliji duhovščina prepovedala, da bi otroci sanjarili, saj otrok brez pravega dela zlahka postane podložnik demonskih vplivov. Takšno gledanje se je hitro razširilo pa zahodnem svetu in *igrati se* je pomenilo pravzaprav zapravljanje časa. Celotno odraslim je prosti čas brez dela pomenil vir zla in to stališče se je kasneje

izkazalo kot zelo uspešno. Saj se je od človeka pričakovalo, da dela, kolikor je le mogoče, tudi če je to otrok, ki še raste (Brierley v Waldorfske novice, 4).

Današnji negativni pogledi na igro izvirajo iz racionalnih ekonomskih teženj in kvantitativnih vrednot v družbi. V predindustrijski družbi pa je bilo drugače, saj je »igra« nastopala kot uvod v poznejše življenjsko obdobje in kot izvir prerojene življenjske sile in učinkovitosti, poleg tega pa tudi zaporedje, za katerega je veljalo prepričanje, da omogoča ustvarjalno mišljenje (Brierley v Waldorfske novice, 4–5).

Godi Keller je mnenja, da je waldorfska šola pogosto deležna kritik, da se preveč pozornosti posveča igri. Njegov protiargument je, da se med igro otroci veliko bolje učijo. Za primer navaja majhne otroke stare do štirih let, in pravi, da so to briljantni učenci. *»V tem času se naučijo več kot v vsem svojem nadaljnjem življenju. Vsega se naučijo med igro. Učenje je zapletena zadeva in ima veliko več povezav s čustvi, kot si mislimo, povezano je tudi z razvojem možganov«* (Keller 2015).

Fenomen igre je v tem, da je na splošno refleksno dejanje in ne nastopa samo kot nekaj fizičnega ali psihološkega. Celo angleški filozof Herbert Spencer je podpiral in spodbujal stališče, da je igranje odvajanje presežka energije (Brierley v Waldorfske novice, 4).

Pomen igre v dolgoročni perspektivi je postal pomemben v zgodnjem 20. stoletju. To je vodilo k novim alternativnim metodam v izobraževanju, kamor sodita Steinerjevo waldorfsko izobraževanje, kjer je pomemben razvoj domišljije in Montessorijeva pedagogika, kjer je igra otrokovo delo (Brierley v Waldorfske novice, 5).

Waldorfska pedagogika stremi k temu, da imajo otroci dovolj časa za samostojno igro, pri tem imajo na voljo didaktične igrače iz materialov, ki so povsem naravni. To so les, lan, bombaž, volna itd. Umetniške dejavnosti se izvajajo v okolju, kjer lahko ustvarjajo po lastnih željah, predstavah in zmožnostih. Za igro so jim na voljo školjke, storži, posušena koruza in številni drugi materiali, ki jih lahko uporabijo za ustvarjanje. S tem, ko otroci uporabljajo takšne materiale, lahko odkrivajo vedno nove možnosti, za kaj bi te materiale lahko uporabili in na kakšen način, pri tem pa se jim razvija občutljivost za dojetje sveta.

Predvsem v waldorfskem vrtcu zagovarjajo idejo edukacije, ki je takšna, da se izogiba prezgodnji intelektualni metodi izobraževanja, saj naj bi zadušila nadaljnji razvoj potrebnih življenjskih sil in povzroči prezgodnjo budnost, kar potem napačno pojmuje kot

resnični napredek. Posledica je prezgodnja zrelost, ne pa resnično dozorevanje, ki potrebuje svoj čas (Edmunds 1991, 28). Zelo zanimivo se mi zdi, da v današnjem času vse stremi k čim prejšnjemu razvoju intelekta, vsi starši želijo, da bi njihov otrok čim prej izgovoril prvo besedo, čim prej poznal številke in črke. Waldorfski vrtec je urejen tako, da zagotavlja ustrezno okolje, ustrezne dejavnosti ter ustrezne vzorce za posnemanje. Namen je, da se otrok prepusti nezavedni predanosti življenju in ta se lahko lepo izrazi v otrokovi igri. Vzgojo v vrtcu predstavlja delovanje, kjer mora biti prisotna volja. Predmeti za igro so kar se da preprosti, tako da otrok ob njih sprost svoje naravne sile domišljije. Otroški vrtec je svoj svet, kjer se odvija življenje v svojem najglobljem bistvu in otroka v tem svetu ne bi smeli motiti, dokler narava sama ne pove, da je prišel čas za spremembo (Edmunds 1991, 30). Kakovost tovrstne predšolske edukacije ni nič slabša od edukacije v običajnih vrtcih. Ker temelji na drugačnem dožemanju družbe in človeka, tudi deluje popolnoma drugače. Postavlja se samo vprašanje, kako otrok deluje v nadaljnjem šolanju, če to ni waldorfska šola. Ali lahko prav tako sledi običajnemu učnemu sistemu, če se mu v večji meri razvijejo čustvena inteligenca, kreativnost in odnos do narave kot pa zgolj racionalni intelekt?

Sigmund Freud se je osredotočil na misel, da je vloga igre, neke vrste odrešilna vrednot za socialne konflikte, da izbriše negativne pojave v osebnosti. Poleg tega pa je bila igra zanj način obvladovanja vodenja in tekmovalne sposobnosti in tudi sanje so bile mišljenje kot neke vrste igra (Brierley v Waldorfske novice, 5).

Obstajajo še drugi pogledi na igro, vendar pa se večina strokovnjakov strinja s tem, da je igra način socializacije, kjer sta vključena impulz volje in splošni cilj. Vendar to dejstvo ne bi smelo zasenčiti pomembnosti samostojnega igranja, saj je mlada razvijajoča se osebnost dovzetna za spremembe v okolju. V tem pa se nahaja element *korekcije*, ki nastopa kot aktivni odnos drugih do sveta, s tem pa se razvijajo lastni nagibi volje ter se krepi oskrbovanje s splošnimi interesi in čut odgovornosti (Brierley v Waldorfske novice, 5).

John Locke je prvi propagiral prvine točno oblikovane igre v šolah, medtem ko je Jean Paul temu močno nasprotoval. David Brierley je mnenja, da je danes pomembna naloga odraslih, da branijo svobodni prostor, kjer lahko igra postane nekaj živega. Poleg tega pa se mu zdi pomembno, da igro varujemo pred uničujočimi vplivi družbe, ki temelji na rezultatih in je usmerjena v tekmovalnost (Brierley v Waldorfske novice, 5).

Pomen igre nastopa kot pomemben dejavnik, saj tako otroci v največji meri izkoristijo otroštvo ter se skozi igro razvijajo. Waldorfska pedagogika se nagiba k razvoju intelekta na

drugačen način. Ni namen, da se razvija prehitro, pač pa se otroku pusti otroštvo, poleg tega pa se okolje, v katerem se otrok igra, uredi tako, da ima otrok občutek doma. Rudolf Steiner je zelo dobro proučil psihologijo otroka in svoj način pedagoškega pristopa prilagodil otroku v različnih razvojnih fazah in časovnih obdobjih, tako v zgodnjem otroštvu in kasnejšem šolanju.

Otroška igra se zdi pomemben segment, kateremu sem namenila velik poudarek, saj vpliva na razvoj duhovne inteligence.

Ta nam omogoča, da se vprašamo, ali želimo biti v nekem določenem položaju, ali bi raje spremenili položaj in ustvarili primernejšega. Po zaslugi duhovne inteligence smo celota - razumska, čustvena in duhovna bitja, kakršna smo. Poleg tega pospešuje dialog med razumom in čustvi, med umom in telesom ter nudi oporo za rast in preobrazbo, to pa je dejavno, združujoče središče, ki osmišlja moj »jaz« (Zohar in Marshall 2004, 17).

Zdi se kot, da nam takšen razvoj nudi sigurnost in zaupanje vase ter okolje. Obstajajo pa za duhovni razvoj otroka tudi drugi segmenti waldorfske pedagogike.

5.1.2 DNEVNI RITEM

Pomemben del waldorfske pedagogike je ritem, ki se mu prav tako daje velik pomen že od samega vstopa v vrtec. Ritem je povsem naravni proces, v katerega smo vključeni prav vsi. Vse na svetu deluje v ritmu in sicer je to menjavanje dneva in noči, menjavanje letnih časov, ritem spanja, ritem prehranjevanja, ritem dihanja ter drugo. Ker je Steiner izhajal iz naravnih procesov, je bil tako mnenja, da se je v ta ritem pomembno umestiti in že od samega vstopa v sistem socializacije urediti mesečni oziroma dnevni red, ki deluje po ustaljenem ritmu.

V waldorfski šoli se dnevno delo ureja v skladu z biološkim ritmom človeškega delovanja. Otrok je najbolj spočit zjutraj, zato se pouk prične s predmeti, pri katerih je potrebno jasno mišljenje, razumevanje in predstavljanje (Carlgren 1993, 49).

Glavna posebnost waldorfske šole je ta, da obstajajo glavne ure, s katerimi se začne jutranji pouk v tri- ali štiritredenskem obdobju. V glavne ure se uvrščajo matematika, slovenščina, biologija, kemija, fizika, geografija in zgodovina. To pomeni, da se vsak dan pouk prične z 120 minutno šolsko uro (blok ura). Glavna ura je namenjena temu, da si učenec/dijak vzame čas za sprejemanje in dajanje snovi. Na začetku navadno učitelj odpredava snov, nato pa poteka nekakšno kreativno učenje predstavljene snovi (gibanje po razredu...), v tretjem delu pa nastopi čas za individualno dejavnost (pisanje, risanje oz. tisto, kar

posamezni predmet zahteva). V vsaki glavni uri se na ta način doseže ravnotežje med teoretičnim in praktičnim znanjem. Nato pa sledijo predmeti, ki so na urniku skozi vse šolsko leto in jih je potrebno ritmično ponavljati v samostojnih urah, to so angleščina, nemščina, dodatne ure slovenščine in matematike, športna vzgoja ter umetniški predmeti. Prisotna so tudi ročna dela, vrtnarstvo, vaje iz naravo-znanstva, ki pa se izvajajo v popoldanskih urah, ko se končajo ure, kjer je potrebno stalno ponavljanje in razmišljanje (Carlgren 1993, 49–50)

Šolski dan je tako urejen po naravnem dnevnem ritmu in ne po lagodnosti in željah učiteljev. Tako kot je dihanje enakomerno, je enakomerno tudi sprejemanje, doživljanje, izvajanje in ponavljanje (Carlgren 1993, 50).

Že v waldorfskem vrtcu je ritem izredno pomemben. Zaradi ustaljenega ritma je otrok prizemljen, hkrati pa čuti pripadnost, varnost in zaupanje.

Ko otrok vstopi v waldorfsko šolo, se ustaljen ritem nadaljuje in otrok je s tem seznanjen. V šoli obstaja približno enakomerno porazdeljen delovni sistem učenja in ustvarjanja.

Če je učenja in dela izključno na intelektu preveč, otrok postane utrujen, prične odklanjati in se izmikati. Pri umetniških predmetih pa je dodano čustveno doživljanje in volja do ustvarjanja. Zjutraj se glavna ura prične z »ritmičnim uvodom« in pri tem se otroci vključijo v razredno skupnost. Pri tem igrajo na inštrument, ploskajo v ritmu, recitirajo, izvajajo govorne vaje, s katerimi vadijo svojo oz. »kultivirajo« svojo govorico. Po tem skupaj z učiteljem ponovijo snov prejšnjega dne, ponovijo zakone in dejstva, ki so jih spoznavali pri poskusih. Nato pa učitelj prične z nadaljnjim razlaganjem snovi, ki je podana čim bolj slikovito in pri tem upošteva različne značaje otrok. Proti koncu glavne ure otroci opise in risbe vnesejo v svoj zvezek po lastni domišljiji (Carlgren 1993, 50).

5.1.3 UMETNIŠKO URJENJE

V waldorfski šoli je izjemno velik poudarek na umetniškem urjenju, ki je vpleteno v vse predmete in sicer je to risanje, recitiranje, slikanje, barvanje. Namen umetniškega urjenja je, da se otroke vsestransko izobrazijo in nauči, da se bodo v prihodnosti sposobni spopasti z enostranskim specializiranim poklicnim življenjem (Carlgren 1993, 51). Ideja je otroke opolnomočiti, da bodo znali videti širšo sliko sveta in v svojo poklicno specializacijo vnesti tudi čustveno in kreativno plat življenjskega doživetja. Zdi se, da waldorfska šola ne stremi k temu, da se proizvaja čudežne otroke, pač pa pri otrocih razvija čustveno

inteligenco, ki igra pomembno vlogo v človekovem življenju. Javni šolski sistem v primerjavi z alternativno izobraževalno sfero v veliki meri spodbuja delo na intelektu, razvijanju racionalnega dojetja sveta in razvoju morale, ki je za določeno družbo sprejemljiva. Tudi Emile Durkheim je v svoji študiji *Vzgoja in sociologija* zapisal, da sta v vsakem človeku prisotni dve bitji in sicer prvo tvorijo mentalna stanja nanašajoč se izključno na nas same in dogodke iz osebnega življenja, drugo pa sestavljajo sistemi idej, občutij in navad, ki nas opredeljujejo, glede na to, v katero družbeno skupino spadamo. Otrok ob vstopu v življenje prinese zgolj individualno naravo, delo vzgoje pa je, da v človeku ustvari novo bitje. Ustvarjalna moč je poseben privilegij človeške vzgoje (Durkheim 2009, 18, 1. pogl). Umetniško ustvarjanje deluje blagodejno na človeka in krepi njegovo voljo. Umetnost je področje, kjer ponavljanje ni enolično, temveč lahko ohranja zbranost in svežino, seveda pa je pomembno, da zna učitelj spodbuditi učence k ustvarjanju (Carlgren 1993, 52).

5.1.4 PISANJE ZVEZKOV

V waldorfski šoli so velika posebnost zvezki, ki jih učenci/ dijaki izdelujejo sami. Praksa je takšna, da kupljeni učbeniki in delovni zvezki niso prisotni. Kot sem že prej omenila, učenci zapišejo snov v zvezek v zadnjem delu glavne jutranje ure, pri čemer lahko izražajo svojo kreativnost z barvanjem, risanjem, oblikovanjem itd. Na prvi pogled se zdi nemogoče, da se učenec ne bi učil iz učbenika. Steinerjeva ideja je ta, da otrok največ odnese s tem, ko posluša učitelja, ki naj bi snov podajal kar se da zanimivo in slikovito. Tehnični pripomočki so lahko še kako dobri, pa vseeno se težko kosajo s tem, da učenca pritegne zanimiva razlaga učitelja. Ta mora pri učencih spodbujati predvsem zanimanje za učno snov. Če učitelj to doseže, je živa beseda ključnega pomena.

Učno obdobje mora učitelj skrbno pripraviti in sicer je ključna stvar rdeča nit, ki mora potekati od začetka, do viška, pa vse do zaokrožitve. Učitelj podatke črpa iz raznih knjig ter jih na kar se da zanimiv in slikovit ter organiziran način poda svojim učencem. Knjige pa služijo predvsem kot dopolnilno branje pri glavnem pouku (Carlgren 1993, 52–53).

Ali je učenje brez pomoči knjig res bolj kvalitetno od slušnega pomnjenja podane snovi. Potrebno je vedeti, da so nekateri otroci bolj nagnjeni k temu, da morajo stvar prebrati in videti, drugi pa si snov bolj zapomnijo, če jo slišijo. Dobra stvar je ta, da waldorfski pedagogi knjig in učbenikov nikomur ne branijo, vendar pa je pomembno, da morajo biti v izvorniku, ker ima ta znanstveno in umetniško vrednost. Težava nastane, kadar pedagog

nima najboljše organiziranega učnega načrta skozi učno obdobje, zato se mora na poučevanje zelo dobro pripraviti. Lahko bi rekli, da imajo waldorfski pedagogi na nek način težjo nalogo kot učitelji v javnih šolah, kjer se držijo učbenika in snov podajajo po predpisanem šolskem sistemu. Waldorfski učitelji imajo po eni strani bolj proste roke pri pedagoškem pristopu, po drugi strani pa tudi večjo odgovornost.

Učiteljeva svoboda pri pedagoškem delu se kaže v tem, da se lahko dotika aktualnih vprašanj v družbenem svetu, z izbiro snovi se lahko prilagaja razmeram v razredu. Učiteljevo pedagoško delo naj bi vsem učencem omogočilo, da enako dobro sodelujejo (Carlgen 1993, 53). Pomembno se zdi, da se snov jemlje tako hitro, da lahko sledijo tisti, ki so nekoliko počasnejši, kot tudi tisti, ki so zelo hitro dojemljivi. Težko je uloviti pravo razmerje, vendar se dober waldorfski pedagog zaveda, kako pomembno je, da so vsi otroci/dijaki deležni enakih možnosti.

Ko učenci slišijo podano snov s strani učitelja, jo zapišejo v svoje zvezke ter kreativno opremijo s slikami, risbami, barvami ter lahko dodajo še kaj svojega. Nedavne raziskave so pokazale, kako ročno pisanje vključuje možgane pri učenju. Dokazano je, da otroci, ki pišejo na roko, mnogo bolje aktivirajo možgane. Karin Harman James, ki je profesor na Indiana University, je mnenja, da pri pisanju krepimo pomen dvodimenzionalnega gledanja skozi ves čas (Bounds 2010, 1). V odrasli dobi tako človek lahko bolje dojema pomene, simbole in razlike. Zanimiva raziskava iz leta 2008, ki je bila objavljena v zborniku *Journal of Cognitive Neuroscience*, je bila izvedena na vzorcu odraslih, ki so morali razločiti med znakom in njegovo podobo po tem, ko so jih poskušali narisati tako na list papirja, kot tudi s pomočjo tipkovnice na računalniku. Ugotovljeno je bilo, da so tisti, ki so jih narisali s pisalom na papir, namen znaka prepoznali bolj intenzivno in odločno, to pa verjetno zato, ker so si zapomnili specifične gibe in poteze pri risanju ter si v možgane vnesli vizualno identifikacijo narisane lika (Bounds 2010, 1–2).

Iz tega lahko sklepamo, kako pomembno je ročno ustvarjanje, saj se pri tem očitno aktivirajo določeni možganski centri, ki nam omogočijo širše in jasnejše dojetje stvari ter posledično lahko tudi kreativno interpretacijo. Zdi se, da je namen tega, da v waldorfski šoli učenci pišejo sami v zvezke in pri tem skoraj ne uporabljajo učbenikov, usmerjen ravno v to aktivacijo možganov. V otroštvu in mladosti je pridobivanje velike količine znanja in informacij najbolj absorbirano v možgane, zato je ideja ročnega pisanja in ustvarjanja dobra popotnica za otrokovo nadaljnje življenje po končanem šolanju.

Prav tako pa sta pomembna tudi slušno dojetje in živa beseda, ki ima v konceptu waldorfske pedagogike pomembno vlogo in je med drugim tudi tesno povezana s pisanjem in ustvarjanjem zvezkov. Otroci namreč s poslušanjem in spremljanjem snovi sproti zapisujejo kar slišijo in kasneje lepo uredijo zapiske v zvezke. Lahko se vprašam, kaj je bolj zanimivo za otroka, da se uči iz učbenika, ki mu je dolgočasen, ali da se uči iz lastnega izdelka, ki ga je ustvaril na podlagi pridobljenih informacij ter ga še barvito, slikovno in kreativno dopolnil.

5.1.5 DELO Z BARVAMI

Barve so tiste, skozi katere se človek lahko izrazi s svojimi občutji. In pomemben segment waldorfske pedagogike so ravno barve. V času prakse, ko sem delala v Waldorfskem vrtcu v Ljubljani, sem ugotovila, da je delo z barvami izredno pomembno. Otroci rišejo z voščenimi barvami, ki so nekoliko drugačne kot navadne voščenske, saj so trše in kvadratne oblike. Kaj je torej namen barv? Barve že v osnovi sproščajo naša vznemirljiva razpoloženja. Rudolf Steiner je barve povezal s temperamenti otrok. Bil je mnenja, da otroci sprostijo svoj temperament skozi delo z barvami, z risanjem.

Delo z barvami v waldorfski šoli nastopa kot nekakšna terapija, ki pa ne sme ostati samo pri tem, da otroci izživljajo svoje vtise, saj bi se v tovrstne motive otrok vedno bolj vživljal, namesto, da bi se osvobodil. Če učitelj preusmeri pozornost na vesele in zdrave motive, lahko pride pri otroku do olajšanja, pa vendar se v globini njegove duše vseeno ne spremeni veliko (Carlgren 1993, 65).

Potrebno je omeniti, da se ustvarja predvsem z barvami, ki so prisotne v naravi (rumena, rdeča, zelena, modra, rjava...). Otroci pričnejo skozi barve doživljati neke vrste osebnost. Potrebno jih je naučiti enakomerno izrabiti ves papir, prisluhniti barvam in lastnemu trenutnemu razpoloženju. Opazimo lahko, da so si slike, ki jih narišejo učenci, med seboj zelo podobne slike. Na njih se ne odraža učiteljeva ali otrokova samovolja, pač pa preprosta narava barv, ki naj bi jo otrok skozi razvoj poskušal osvojiti. Pri tem gre za doživljanje barv, za bogastvo, ki se skriva v notranjosti otroka. Ideja Steinerjeve vzgoje si prizadeva k temu, da bi otrok usvojil nekaj globljega, da bi razumel in dojel nekaj povsem nerazumskega (govorico barv), s tem pa bi se mu odprl pogled na ves svet (Carlgren 1993, 65–68).

Možno je opaziti, da v waldorfski šoli v veliki meri ni prisotnega strogega risanja pravilnih in predpisanih oblik.

Učinke barv na človekovo osebnost je proučevala tudi dr. Asja Nina Kovačev, predavateljica na zdravstveni fakulteti v Ljubljani, ki je mnenja, da barve vplivajo na posameznikovo doživljanje okolja, saj v največji meri vplivajo na njegova čustva in zato imajo močno psihodiagnostično vrednost (Kovačev 2010, 18).

Pomen barv za waldorfsko šolo se ne kaže samo v tem, da učenci in dijaki z barvami ustvarjajo, pač pa je okolje v šoli opremljeno tako, da je barvno, to pomeni, da so v različnih barvah pobarvane stene v učilnicah in je v prostoru prisotnih veliko barvnih elementov. Torej pomembno je samo delovno okolje, v katerem učenci in dijaki preživijo velik del dneva. Prisotne so predvsem barve, ki so povezane z naravnim okoljem, torej barve, kot so rumena, modra, zelena, oranžna in rjava. To so barve, ki predstavljajo naravne elemente, kot so sonce, nebo, zemlja, trava, listi, drevesa, les itd.

Dr. Asja Nina Kovačev je zapisala, da je za delovno okolje pomembno, da so prisotne tople in manj nasičene barve, saj te zmanjšujejo stres in anksioznost, poleg tega spodbujajo družabnost ter zmanjšujejo občutek osamljenosti in zapuščenosti (Kovačev 2010). Zapisala pa je tudi, da so funkcije barv tudi, da pri posamezniku spodbujajo občutek varnosti in zmanjšujejo tesnobo ter pripomorejo k pojavljanju pozitivnih čustev, povečanju storilnosti in zmanjšanju utrujenosti (Kovačev 2010, 18–20).

Če je delovno okolje prijetno in pozitivno, se otroci in dijaki tam dobro počutijo in zato je njihova storilnost večja, kreativnost pri umetniških predmetih pa se lahko veliko bolje izraža.

5.1.6 POUK ROČNIH DEL

V waldorfski šoli je pouk ročnih del prisoten v veliki meri in je zelo pomemben. Namen ročnih del je otroka pripraviti ne samo h kreativnemu ustvarjanju in umetniškemu udejstvovanju, pač pa tudi k temu, da se bo soočil z izzivi, ki jih bo moral premagovati v kasnejšem življenju. Steinerjevo mnenje je bilo, da kdor je nespreten v prstih, je nespreten tudi v razumu in nima prožnih misli in idej (Carlgren 1993, 68). Dejstvo je, da je pri izvajanju ročnih del potrebna ideja in volja, kar otroci ponotranjijo in jim pomaga v kasnejšem življenju na katerem koli področju.

Pri ročnih delih gre za gibanje rok in dlani, ki je popolnoma svobodno in pravzaprav najbolj gibljivi del človeškega telesa. Steiner je na izvajanje ročnih del gledal tudi iz same anatomije ter to antropozofsko povezal v neko smiselno teorijo.

Z vprašanjem ročnih del se je ukvarjal Dr. Ernest- Micahel Kranich, ki je že vrsto let učitelj na srednji waldorfski šoli in je predstojnik Freie Hochschule v Stuttgartu ter predstojnik seminarja za waldorfsko pedagogiko. Ker je študiral biologijo, paleontologijo in kemijo ter doktoriral iz botanike, na to gleda primarno z biološkega vidika, šele nato je svoje raziskovanje nadaljeval tudi na ravni vzgoje in kreativnega delovanja. Na začetku ima otrok le predstavo o gibanju, vendar se mora pri izvajanju na začetku precej truditi. Potek gibanja najprej spremlja z očmi in skozi vajo je predstava o gibanju vedno manjša, saj takrat nastopi prava volja, ki otroka vodi skozi ročno delo (Kranich v Waldorfske novice, 11).

Za dr. Kranicha se pri ročnih delih krepi inteligenca rok, saj se pri postopku trudimo usklajevati zapletene natančne motorične procese gibov desne in leve roke. Če se na primer otrok uči plesti ali kvačkati, postaja pri tem inteligenca, ki je lastna tej dejavnosti, lastnost volje in zato postaja otrok inteligenten v svoji volji. Potemtakem ne poznamo le inteligenca glave, pač pa tudi inteligenca rok in prstov oziroma subtilno področje praktične oz. »telesno-gibalne inteligenca« (Kranich v Waldorfske novice, 10–11).

Prav gotovo so ročna dela tista, skozi katera lahko izražamo svojo kreativnost in otroci so med šolanjem deležni tovrstnega kreativnega ustvarjanja, skozi katerega lahko pokažejo svojo nadarjenost. Predmet »ročna dela« je na predmetniku vse šolanje na waldorfski šoli, zato učenci spoznajo različna rokodelstva, se naučijo veliko stvari in pri tem trenirajo svoje gibalne sposobnosti ter krepijo lastno voljo.

Pri ustvarjalnem mišljenju nastopajo različne faze, kot so faza spoznavanja in razumevanja, nato sledi faza zorenja podatkov, faza iluminacije oziroma »razsvetljenja«, »aha« doživetja, kjer nastopi inspiracija ali navdih. Zadnja faza pa je verifikacija, kjer nastopi preverjanje ideje, izdelava v praksi, izoblikovanje v umetnosti (Kroflič 1992, 21).

V te faze so prav gotovo vključeni tudi čustveni in motivacijski procesi, ki so ključnega pomena. Ideja waldorfske pedagogike torej prične graditi temelje kreativnega ustvarjanja na samem začetku, to je motivacija, želja, vizija, volja, ki je na začetku še šibka. Vendar je ključen proces, ki pripelje do aktiviranja volje in za to obstaja dober recept s strani waldorfske pedagogike, ko otroka od samega začetka sistematično prične vpeljevati v to fazo ustvarjalnega mišljenja, umetniškega ustvarjanja z gibanjem.

Pri ročnih delih oziroma ustvarjanju z gibanjem so možgani ključnega pomena, saj se pri tem dogajajo prav posebni procesi med možgani in rokami otroka. Ugotovljeno je, da so določena področja sprednje možganske poloble takrat, ko si predstavljamo določeno gibanje, močnejše prekrvavljena. Pri tej dejavnosti, predstava o končnem produktu prodira v voljo rok in prstov, ko se otrok odloči izvesti določeno namero. Kanadski nevrokirurg Wilder Penfield je v štiridesetih letih prejšnjega stoletja odkril, da obstaja povezava med gibalnim mišičjem celega telesa in raznimi možganskimi vijugami, ki so v odnosu s točno določenimi mišičnimi skupinami, ki so povezana s človeško voljo. Ko otrok izvaja kreativne gibalne dejavnosti s svojimi rokami in prsti, se v možganih dogajajo zapleteni procesi, saj gibalna predstava preko ročnih področij v možganih poteka do ustreznega dela hrbtenjače in od tam po nadaljnji živčni poti v mišice rok in prstov. In pri tem se sproži dejavnost volje, s katero otrok premika roko in prste (Kranich v Waldorfske novice, 10–11). Ročna dela v waldorfski šoli obsegajo različne dejavnosti in to so šivanje, kvačkanje, pletenje, kasneje pa tudi modeliranje (glina, les), delo s kovinami ter kamnoseštvo.

Zdi se, kot da je znanstveno dokazano, da ročna dela nosijo izredno pomembno vlogo razvoju otrokovih možganov ter kreativnega dela, ki ga bo potreboval v nadaljnjem življenju. In tako lahko pokažemo, da ne igra pomembne vloge le inteligenca v možganih, pač pa je potrebno na razvoj otrokovih možganov gledati celostno, potrebno je razviti tudi druge sposobnosti (gibalne, prepoznavanje pomena barv, spodbujanje volje, motivacijo ter čuta za okolico).

Poleg gibanja z rokami in prsti pa je pomembno tudi gibanje celega telesa. Otroci in dijaki v waldorfski šoli imajo predmet evritmija. Pri tem predmetu se skozi glasbo, ki jo slišijo, gibajo po prostoru, kjer sodeluje otrokova duševna sila in vse njegovo telo. Eden temeljnih ciljev waldorfske pedagogike je »duševna kultura telesa« (Carlgren 1993, 79), kateremu je po ideji najbližji ravno predmet evritmija. Rudolf Steiner ji je pripisoval velik pomen, saj naj bi imela evritmija zelo velik vzgojni učinek na otroke, saj lahko pri njih ustvari takšno vrsto volje, ki človeku ostane za vse življenje (Carlgren 1993, 79).

5.1.7 TELESNO GIBANJE

Telesno gibanje v waldorfski šoli ni prisotno samo kot predmet športne vzgoje. Posebnost waldorfske šole je, da izvaja predmet evritmijo. Z evritmijo se soočijo že majhni otroci v waldorfskem vrtcu, kjer se le gibljejo v krogu in ponavljajo za evritmijskim učiteljem. Kasneje, v osnovni šoli in gimnaziji, pa evritmija zajema širok krog dejavnosti, od

preprostih ritmov ob spremljavi klavirja, pa vse do zahtevnejših vaj s palicami in žogicami (Carlgren 1993, 81). Navado se pleše v skupini, ki se razdeli na dva dela in tako plešeta druga proti drugi ter skupaj tvorita like v ritmičnem vzorcu. Evritmija je edini predmet, ki ga na urniku običajnih šol ne najdemo. Ko je otrok majhen mu predmet evritmije ustreza, saj ima potrebo po gibanju, medtem ko imajo učenci višjih razredov in dijaki potrebo po umetniškem izražanju skozi telesne gibe po prostoru (Carlgren 1993, 81). Pravzaprav gre pri evritmiji za ples v prostoru, kjer si učenec/dijak razvija predstavo o prostoru ter koncentracijo in dožemanje sebe ter drugih v tem prostoru.

Telesno gibanje je v waldorfski šoli velikega pomena. Obstaja razširjena Piagetova razvojna teorija, ki se ukvarja z gibanjem v otrokovem zgodnjem razvojnem obdobju. V prvih dveh letih življenja ima razvoj motorike ključno vlogo pri razvoju prvih oblik intelektualnih sposobnosti. Intelektualne aktivnosti se izoblikujejo iz osnovnih gibalnih akcij, kasneje pa se iz tega razvije tudi uporaba govora (Kroflič 1992, 17). In že Piaget je dokazal, da se intelektualni procesi razvijajo pred pričetkom razvoja govora in nastopajo kot praktična inteligentnost. Ta pa se kaže v gibih in zaznavah (Kroflič 1992, 17). Ker šola ne podpira dela z računalniki in sedenja pred televizijo, ima povečano količino telovadbe, plesa, gibalnih del in tudi planinarjenja, pohodov in vrtnarjenja.

Telovadni učitelj na prvi waldorfski šoli, grof Fritz von Bothmer, je po Steinerjevih napotkih izdelal sistem telovadnih vaj, njihov cilj pa je krepitev volje in poglobljeno doživljanje prostora (Carlgren 1993, 77). Evritmija je torej tisti predmet, kjer se prepletajo gibljivost, dožemanje prostora ter umetniško izražanje. Zdi se, kot da ideja waldorfske pedagogike v praksi temelji na celostnem dožemanju človeškega telesa in je dobro, da gibanju in telesni dejavnosti daje tako velik pomen.

5.1.8 DOJEMANJE NARAVE

Ideja waldorfske pedagogike je otrokom približati naravo ter jih naučiti pravilnega ravnanja z rastlinami in živalmi. Uči, da se naravno okolje spoštuje in razume kot, da so to darovi narave, ki so nam dani.

V waldorfski šoli se nekaj pozornosti tako namenja tudi zoologiji in botaniki. Pri zoologiji skušajo pedagogi učencem približati predvsem razliko med živalmi in človekom. Namen tega je verjetno ta, da učenec skozi učenje in opazovanje pride do spoznanja, kako svobodno deluje človeško telo in koliko je pravzaprav sposobno. Pri pouku zoologije pedagog učencem predstavi gibalne sposobnosti posameznih živali in njihovo zgradbo.

Otroka se napelje k razmišljanju, po čem se človek razlikuje od živali. Na primer, ko učitelj razlaga značilnosti okončin, pri tem poudari fiziološke značilnosti živali in človeka. Poleg tega pa učitelj poudari razliko med možganskim delovanjem živali, kjer vedenje deluje povsem nagonsko, medtem ko je pri človeku ravnanje zavestno, izvirajoč iz njegovega »jaza« (Carlgren 1993, 152).

Botanika uči o namenu sonca in zemlje, ki nastopata kot dva odločilna pogoja za življenje rastlin. Pri botaniki ni prisotnega takšnega čustvenega doživljanja, kot je lahko pri zoologiji, saj nam rastline niso tako blizu kot živali. Namen tovrstnega učenja v waldorfski šoli je otrokom predstaviti pomen gnojenja in s tem ohranitve rodnosti tal. Svet, v katerem živimo danes, nas sili k razumevanju povezanosti med rastlinami in zemljo, saj je za določene rastline pomembna vrsta tal (Carlgren 1993, 158).

Tovrstni predmeti, ki učijo pomen naravnega sveta in delovanja v njem, se v waldorfski šoli pričnejo že zelo zgodaj in otroci se že v začetku šolanja srečajo z vprašanjem okolja, v katerem živijo, in kako z njim ravnati pravilno, v smislu vzgoje rastlin in pravilnega delovanja z zemljo. V današnjem svetu se do okolja vedemo zelo izkoriščevalsko in ni dovolj, da se s kmetijskimi vprašanji ukvarjajo le kmetje, zato si waldorfska šola prizadeva, da se otroke od malega vzgaja v duhu spoštovanja okolja in pravilnega ravnanja z njim. Postavlja se mi le vprašanje, koliko takšen pouk zaleže, da otrok razmišlja v pravo smer, ko pa živi v potrošniški družbi, ki generalno do okolja nima posebnega odnosa. Zato pa je ideja, da se odnos do okolja prične oblikovati že pri majhnem otroku, tako pomembna. Že v waldorfskem vrtcu se otrokom pokaže pravilno ravnanje z naravo ter se jih vzgaja v smislu spoštovanja do vseh živih bitij. V kasnejšem šolanju, če starši otroka vpišejo v waldorfsko osnovno in srednjo šolo, pa se učenje o naravi nadaljuje ter nadgrajuje. Če se na eni strani waldorfska pedagogika posveča naravi, okolju in telesnemu ter prstnemu gibanju, pa se na drugi strani posveča tudi razumevanju socialnega delovanja, ki poudarja specifične elemente.

5.1.9 DOJEMANJE DRUŽBE

Waldorfska šola ima določene poglede na družbene naloge v sedanjem času (Steiner 1987, 14), saj daje velik pomen na specifične dejavnosti v smislu komunikacije, razumevanja in dojetanja socialnega sveta. Kot je znano, waldorfska pedagogika poudarja pomembnost pri komunikaciji s sogovornikom, pomembnost za razumevanje med posamezniki in pomembnost za sprejemanje vsakega drugače mislečega.

Waldorfska šola kot alternativna oblika izobraževanja je šola, kjer so vrata na široko odprta izraznosti, funkcionalni pismenosti in sožitju, poleg tega pa takšna šola predpostavlja, da imajo starši čas, da dobro spoznavajo sami sebe, svoje otroke in njihove učitelje (Novak 1995, 53). Pomemben je razvoj otrokove oz. mladostnikove samozavesti, volje in odgovornosti, ki jo bodo potrebovali v nadaljnjem življenju ter svoj kapital, ki so ga pridobili, predajali naprej. Učenec oz. dijak je v okolju, kjer se nahaja, deležen oblikovanja, katerega poganjajo zunanji pojavi in vplivi in tako se vtisnejo v njegovo notranjost (Steiner 1987, 14). Waldorfska šola se nagiba k temu, da je družbeno okolje, kjer se učenec oz. dijak nahaja, mirno, kreativno in da je prostor, kjer se lahko uči posnemanja dobrih stvari, kjer razvije svoj socialni čut do ljudi, ki so prisotni v njegovi okolici, ter jih uči, da v kateri koli družbi in okolici se bo znašel, bo deloval v skladu z moralnimi načeli, ki jih je pridobil v mladosti.

Za kasnejše življenje je zelo veliko odvisno od tega, kaj se učencu oz. dijaku približa (Steiner 1987, 15) v času izobraževanja in vzgoje, saj je ravno to naložba za življenje, ki je pred njim, v katerem se bo spopadal s številnimi izzivi. Gotovo je potrebno poudariti, da družba nenehno oblikuje človeka tudi v kasnejšem obdobju, vendar se zdi pomembno, kaj otrok in mladostnik pridobi v času, ko se razvija in pripravlja na vstop v resno družbeno okolje.

Če se dotaknemo vprašanja razvoja individualizacije učenca in dijaka v splošnem obsegu izobraževalnega prostora, je potrebno poudariti pomen kakovostne socializacije. Ker je otrok oz. mladostnik prisoten v globalizirani družbi ter v družbi hitrih sprememb (Židan 2007, 82), je pri tem potreben premislek o načinu vzgoje, ki prispeva k njegovemu osebostnemu razvoju ter hkrati, da bo zmožen funkcionirati v današnji družbi kot samostojni in odgovorni akter.

Individualizacija, kot pomemben člen socializacijske tematike, mora biti pri posamezniku razvita do te mere, da ta uspešno deluje v interaktivnih odnosih z drugimi mladostniki (Židan 2007, 83). V izobraževalnem prostoru nastopa več različnih vzgojno-izobraževalnih kurikulumov in eden izmed njih je waldorfska pedagogika s svojevrstnimi pristopi, v katerih se učenci in dijaki socializirajo. Lahko izpostavimo dejstvo, da mladostnik v gimnazijskem izobraževanju že dobro izoblikuje svojo osebnost in na svoj način izstopa kot individualizirani posameznik. Individualizacijski proces pri učencu in dijaku ni odvisen od socializacije, ki pa je lahko v alternativnih zavodih drugačna. Socializacijo v vzgojno-

izobraževalnih vsebinah je raziskovala tudi sociologinja, doktorica Alojzija Židan, ki je med drugim v svoji knjigi »Vzgoja za evropsko demokracijo« pisala tudi o tematiki socializacije mladostnikov, kjer je izpostavila, da naj bi izobraževalni načrt v obravnavano učno snov vključil nekatera sociološka znanja, ki naj bi jih mladostniki usvojili, in sicer je med njimi izpostavljeno, naj se učenci čim boljše usposabljujejo za opazovanje socializacijskega dogajanja v moderni družbi (Židan 2007, 83). Poleg tega je poudarila tudi pomen sociološke zavesti pri učencih, ki naj bi se krepila do te mere, da so sposobni delovati v različnih socioloških procesih (Židan 2007, 83). Pri tem se lahko vprašamo, kako se učenci in dijaki socializirajo v javnem šolskem zavodu, in kako v alternativnem. Ne moremo trditi, da si javne šole ne prizadevajo k temu, da učence in dijake usmerjajo k dobri komunikaciji, odgovornosti in samostojnosti. Lahko pa rečemo, da je njihov pristop nekoliko okrnjen. Waldorfska šola kot alternativna oblika izobraževanja se tovrstnega pristopa loti na bolj celostni način in si na prav določen način prizadeva razviti otrokove individualne sposobnosti (Steiner 1987, 7). Individualizacija dijaka zelo poudarjeno nastopi v waldorfski gimnaziji, kjer si vzgojni koncept prizadeva ohraniti dijakovo unikatnost, individualno specifikacijo ter ga intenzivno usmerja k vseživljenjskemu učenju ter iskanju vprašanj o svetu, družbi in naravi. Individualizirani posameznik naj bi po končani waldorfski šoli v svet vstopil samozavesten, odgovoren, sočuten in sposoben delovanja v širokem socialnem okolju.

Pedagoginji Majda Pšunder in Olga Dečman Dobrnjič sta v svoji knjigi »Alternativni vzgojni ukrepi« prav tako raziskovali pomen alternativne vzgoje in izobraževanja za učenca in med drugim poudarili, da šola v veliki meri vpliva na mladega človeka, pri čemer se razvija njegova lastna podoba, ki postaja samosvoja z različnimi človeškimi lastnostmi (Pšunder, Dečman Dobrnjič 2010, 140). Zapisali sta tudi: »V nekem smislu gre pri tem za individualiziranje učenca, pri čemer pa ne mislimo na njegovo egoističnost, asocialnost in samovoljnost, ampak na družbeno bitje, ki bo enkrat in samostojen človek« (Pšunder, Dečman Dobrnjič 2010, 140). To pomeni, da so alternativni koncepti usmerjeni v to, da bi posameznik v sebi vzbudil uravnovešenost, enovitnost in harmonijo (Pšunder, Dečman Dobrnjič 2010, 140). Waldorfska šola se zavzema za ta pristop, njen izobraževalni sistem pa je usmerjen v posameznika in njegovo individualizirano podobo, ki se skozi izobraževanje razvija s pomočjo specifičnih vzgojnih načel.

5.2 VLOGA UMETNOSTI

Znano je, da umetnost v waldorfski pedagogiki igra izredno pomembno vlogo. V šoli je na urniku veliko različnih predmetov, ki spadajo na področje umetnosti. Pri tem je glavno vodilo človeški čut, ki je povezan z opazovanjem in doživljanjem.

Umetnost je pomemben del otrokove narave, tako glasbena, pesniška kot tudi likovna. Waldorfska šola zagovarja, da se otroka, čim vstopi v šolsko obdobje, zaposli z umetnostjo. Pri tem ni namen, da pedagog poučuje otroka, kaj je zanj koristno, temveč, otroku dopusti možnost svobodne odločitve, kje se bo najbolje izrazil in se ga pri tem spodbuja. Izpostavila bi citat, ki ga je nemogoče povedati drugače, kot dobesedno:

Občutek za dolžnost zori, ko težnja po delovanju umetniško in v svobodi osvaja snov. Z razumom naravo le pojmuje, šele z umetniškim občutkom pa jo doživimo ter otrok, ki ga usmerjamo k pojmovanemu dojetanju, zori k znanju. Otrok, ki mu približamo umetnost, pa dozoreva k ustvarjanju. Z znanjem izroča človek sebe v zunanji svet, z ustvarjanjem pa raste k svojemu znanju (Steiner 1987, 13).

V našem življenju smo z vsakodnevnimi opravili nagnjeni k samodejnemu ravnanju, kjer je zbranost nekoliko hladna. Potrebni pa so pozornost, posluš ter premislek. In kdor se ukvarja z umetnostjo, se znajde v povsem drugačnem položaju, saj umetnost ni tista, ki bi jo izvajali povsem samodejno, temveč so potrebni ideja, premislek, posluš ter umetnost izražanja. Zbranost tako potrebuje širok duševni razpon (Carlgren 1993, 54–55).

Zanimivo je vprašanje, kako pomembna je umetnost za majhne otroke. Vemo, da smo se odrasli naučili, da svojih čustev ne kažemo, otroci pa počnejo prav nasprotno. Svoja občutja jasno izražajo, kadar so veseli in kadar so žalostni. Skozi umetnost lahko otroci izrazijo svoje duševno doživljanje (Carlgren 1993, 55). Umetnost ima v vzgoji zelo velik pomen in je poleg tega tudi trajen. V zgodnjem otroštvu otroci večinoma posnemajo in navade ter vzorce, ki jih opazujejo, ponotranjijo. Seveda se lahko skozi življenje navade spreminjajo, saj so vplivi socialnega okolja lahko zelo močni.

Ideja waldorfske pedagogike je, da s tem, ko otroka vpeljujemo v umetniško ustvarjanje in mu dopustimo kreativnost, v njem zbudimo potrebo po radovednosti, po opazovanju sveta in družbe ter ga učimo, da zna kritično prisluhniti tudi družbenim in socialnim dogajanjem okoli nas. Namen tovrstne pedagogike je vzgoja otrok v misleče posameznike, ki na svet gledajo široko ter absorbirajo veliko informacij v zvezi z vsakdanjim življenjem oziroma

družbenim okoljem, v katerem živijo in delujejo. Priporočljivo pa je, da učenci in dijaki informacije pridobijo sami, skozi raziskovanje, učenje in od učiteljev ter seveda staršev, ne pa pretirano preko elektronskih medijev.

5.3 TEMNA STRAN EKRANA

Waldorfska pedagogika poudarja, da mediji, kot so računalnik, radio in televizija izredno slabo vplivajo na razvoj otrok. Današnji tehnični napredek je prinesel mnogo dobrega pa tudi slabega. Dejstvo je, da mladostnik potrebuje za uspešno dokončanje izobraževanja računalnik in internet. Povprečen mladostnik je v stiku s tovrstnimi mediji lahko tudi več ur dnevno. Zdi se, da v običajnih javnih šolah otrok res ne bi mogel slediti učnemu procesu brez tovrstnega medija. Waldorfska šola v tej družbeni situaciji nastopa kot nekakšna oaza sredi standardiziranega in brezidejnega sveta, poplavljenega s tehnološkimi pripomočki, ki jim moramo redno slediti ter biti v koraku s časom.

Naj se vrnem k vplivu medijskih sprejemnikov na otroka in mladostnika. Moramo se vprašati, kako so nam informacije skozi medije posredovane ter kako jih sprejemamo odrasli ljudje, še posebej pa, kako jih sprejemajo otroci in mladostniki. Kot sem že prej omenila, je otrok v svoji fazi posnemanja izredno odprt za vzorce in navade in s tem je odprt za vse negativne (seveda tudi pozitivne) informacije, ki jih dobi skozi medije, kot sta televizija in računalnik.

O tem, kako televizija vpliva na človeške možgane, je poglobljeno razmišljal filozof in poznavalec religije ter dolgoletni waldorfski učitelj Davorin Peršič. V svojem članku ja podrobno opisal, da je človeška zavest ob gledanju televizije v posebnem stanju, saj se zgodi, da nekaj doživljamo, vendar smo na nek način vseeno pasivni. Tej delni budnosti bi lahko rekli budno sanjarjenje. Pri tem je aktivnost v možganih vseeno zmanjšana. Med gledanjem v ekran našo pozornost vzbudijo gibajoče slike, ki so za naše možgane zgolj igra svetlobe in oblik. To doživljanje pa pride samo od sebe, brez posebne notranje aktivnosti (Peršič v Waldorfske novice, 7). Davorin Peršič navaja: *«Če pogledamo otroke, ki se dnevno izgrajujejo in rastejo s tovrstnim vživljanjem v gibljive slike, lahko predvidimo in na žalost tudi opazujemo posledice. Redno gledanje televizije lahko povzroči preveliko budnost, preveliko sanjavost in še največkrat nepravilno kombinacijo budnosti in sanjanja. Ruši se osnoven odnos do resničnosti»* (Peršič v Waldorfske novice, 7).

Prav gotovo nam televizija lahko ponudi tudi poučne in zanimive informacije, zato se zdi izjemno pomembno, da starši dovolijo pravo mero konzumiranja televizijskega medija.

Čeprav lahko posrkamo zanimive in poučne informacije, pa se morajo starši zavedati, da je tovrstnega programa vseeno izredno malo. Prevladujejo vsebine, ki nimajo veze z resničnim svetom. Vsebine, ki so nam posredovane, mladostniki doživljajo kot nezavedno ali delno zavedno identifikacijo ter jih tako čustveno nagovorijo. Peršič je še zapisal: *«Po teh silnih doživetjih, ponotranjenih slikah, mladi gledalci ostanejo prazni in prerešetani s pretiranimi čustvenimi izstrelki, ki nimajo dosti opraviti s svetom, v katerega se vsak dan zbudijo»* (Peršič v Waldorfske novice, 7). Televizija nam v veliki meri posreduje informacije, ki jih mladi ne doživljajo na pravi način in to lahko vodi k slabi samozavesti, nezmožnosti navezovanja socialnih odnosov, pomanjkanju koncentracije, agresiji, depresiji itd.

Waldorfska šola se tako v svojem konceptu vzgoje izogiba televiziji ter skuša otroke vpeljati v zanimanje za zunanji svet, ki je resničen in v katerem se bodo morali znajti. Zato v svojem konceptu preferira pomen umetniškega in kreativnega dela.

Rudolf Steiner govori o tem, kako umetniško delo, kjer so prisotna duševna doživetja spreminja telo, ki postane bolj dostopno in hkrati bolj fleksibilno ter odprto za spremembe iz njegove notranjosti (Carlgren 1993, 57).

O vprašanju in o vlogi množičnih medijev je pisala tudi sociologinja Alojzija Židan v svojem delu *»Dinamično učenje v družboslovju«*, kjer je med drugim poudarila, da učenec, ki konzumira medijske vsebine, lahko naleti na informacije, ki si med seboj nasprotujejo ter nekatere prodrejo v njihovo zavest, druge pa zbledijo in ne pustijo nikakršnega učinka (Židan 1993, 23–24). Zdi se, kot da se v javnem šolstvu premalo govori o poplavi informacijskih vsebin, ki v veliki meri vplivajo na učence in dijake. Po drugi strani pa učenci in dijaki v današnjem času težko končajo šolanje, če niso povezani z vse bolj razvitimi tehnološkimi aparati, kot so računalnik in telefon idr. Postavlja se vprašanje, kako se waldorfska šola resnično spopada z omejevanjem tehnoloških aparatov ter informacijskimi vsebinami, saj je v današnjem svetu temu nemogoče ubežati. Lahko poudarja svoje stališče do konzumiranja medijskih vsebin ter se v samem izobraževalnem procesu temu čim bolj izogiba, vendar prav gotovo ne zmore v takšni meri vplivati na učence in dijake, da bi se temu povsem izognili. Kljub temu, da se morda zdi naivno, pa se waldorfska šola nagiba k vrednotnemu sistemu, ki naj bi si ga učenci in dijaki pridobili predvsem s kreativnim delom, načinom interakcije ter drugimi pristopi, ki jih šola ponuja.

V prvem delu teoretičnega dela diplomske naloge sem se posvetila vprašanju kreativnosti in kreativnega delovanja ter to podkrepila z opisom različnih pedagoških metod. V drugem delu pa bom besedo namenila vprašanju interakcije.

6 WALDORFSKA ŠOLA KOT DRUŽBENI PROSTOR INTERAKCIJE

Waldorfska šola ne nastopa le kot prostor umetniškega načina vzgoje in delovanja ter kreativnega ustvarjanja, pač pa tudi kot prostor, ki je napolnjen s pestrim dogajanjem, kot so izobraževanja, sejmi, delavnice, koncerti in številne druge dejavnosti, kjer pride do velike pretočnosti socialnega dogajanja. Waldorfska šola ima idejo o krepitvi socialnega kapitala na način povezovanja in združevanja različnih družbenih akterjev v generalnem smislu. Poleg tega pa pride tudi do povezovanja in združevanja na mikro ravni, to pomeni med učenci, dijaki, starši in učitelji.

6.1 WALDORFSKO IZOBRAŽEVANJE

V waldorfski šoli poteka zelo veliko izobraževanj, ki so namenjena predvsem učiteljem. Ti morajo biti ves čas odprti za nova spoznanja in ideje, ki pridejo s strani gostujočih profesorjev.

Potrebno je poudariti, da mora pedagog, ki želi postati waldorfski učitelj, opraviti izobraževanje, ki traja tri leta. Študij temelji na številnih predavanjih, katere vodijo gostujoči predavatelji iz tujih waldorfskih šol in pa seveda dolgoletni domači učitelji.

Vloga učitelja je izjemno pomembna v vzgojno-izobraževalnem sistemu, saj je njegov vpliv na učenca oz. dijaka zelo velik, saj v svojem delu nastopi v treh vlogah, in sicer, kot strokovnjak, uslužbenec in osebnost (Pšunder, Dečman Dobrnjič 2010, 24–25). Zdi se, da je učiteljeva strokovnost pri poučevanju ključnega pomena za javno šolstvo. Je pa veliko učiteljev, ki stremijo tudi k širokemu spektru učenja in so v svojem poklicu predani svojemu delu ter s tem širijo znanje, ne zgolj samo v ozkem strokovnem smislu. Zelo pomemben vidik vzgoje je posvečen etiki, odgovornemu vedenju in disciplini (Pšunder, Dečman Dobrnjič 2010, 25). Vzgoja in izobraževanje v alternativnem šolskem sistemu stremita k upoštevanju posameznika in družbenega okolja, ki si prizadevata za sožitje, vzajemno razumevanje in pomoč (Pšunder, Dečman Dobrnjič 2010, 140).

Kandidat za waldorfskega pedagoga ne potrebuje predhodne visokošolske ali univerzitetne izobrazbe, prav gotovo pa je zaželjena. Za waldorfskega pedagoga se lahko odloči celo

starš, ki ima svojega otroka vpisanega v waldorfski zavod. Pomembno je, da vsak, ki želi postati waldorfski pedagog, opravi tri letno izobraževanje. Zaradi možnega pomanjkanja kadrov, se lahko zgodi, da waldorfski zavod kandidata zaposli kljub temu, da waldorfskega izobraževanja še nima končanega, zato ga mora opravljati ob delu (Gedrih 2004).

Praksa je takšna, da ima vsak kandidat svojega mentorja, ki ga vodi in mu pomaga skozi izobraževalni proces. Mentor s kandidatom sodeluje tudi kasneje, ko je ta že opravil waldorfsko izobraževanje in se na novo zaposli ter mu pomaga pri začetkih poklica waldorfskega učitelja (Publikacija šole 2012, 29–30). Sklepamo lahko, da pride tudi do situacije, ko se izkaže, da novi kandidat za waldorfskega učitelja ni dovolj usposobljen ali zrel za vodenje svojega razreda, zato se odločijo, da tega učitelja prekvalificirajo na manj odgovorno delo, kot na primer, pomoč pri vodenju razreda, delo v podaljšanem bivanju ali popoldanskem varstvu. Lahko rečemo, da je izobraževanje za waldorfskega učitelja skrbno načrtovano in ne obstaja pretirane bojzani, da bi razrede vodili premalo kvalificirani pedagogi.

Izobraževanje sestavljajo številna področja, ki jih je potrebno natančno spoznati in razumeti. Kot prvo mora pedagog osvojiti način spoznavanja človeka, v njegovi trojni naravi telesa, duše in duha. Naslednje področje je podrobno spoznavanje otrokovega razvoja v vseh obdobjih, vključno s spoznavanjem temperamentov. Področje, ki ga je potrebno natančno preučiti je waldorfski kurikulum v povezavi s predšolskim, osnovnošolskim in mladostniškim obdobjem. Nato je potrebno osvojiti način pripovedovanja in pisanja zgodb. Kdor se izobražuje za waldorfskega učitelja mora poslušati predavanja iz metodike osnovnih predmetov, kot so matematika, zgodovina, literatura, umetnostna zgodovina, naravoslovje itd. Poleg predavanj, ki jih obiskuje kandidat, se mora ves čas ukvarjati z umetniškimi dejavnostmi, kot so tedenske ure oblikovanja govora in evritmije, poleg tega pa tudi slikanje, modeliranje in z izbranim predmetom igranja inštrumenta, ročno delo in Bothamenska gimnastika. Na koncu izobraževanja sledi hospitacija in praksa (Edmunds 1991, 121-122).

Na tej točki si lahko postavim problemsko vprašanje, ali mora imeti kandidat za waldorfskega učitelja končano izobrazbo splošne pedagogike, če želi svoje znanje nadgraditi v tej smeri. Ali je res dovolj, da waldorfski pedagog lahko postane vsak, ki ima končano le izobrazbo »gimnazijski maturant«. Morda res zadostuje, da je kandidat za waldorfskega učitelja odprt in topel človek in ima naravno danost, da je primeren za

waldorfskega učitelja. Ne smemo pozabiti, da je ob koncu šolanja (osnovna šola in gimnazija) vendarle potrebno opravljati državno preverjanje znanja. Šola je delno priznana in krita s strani države. Potemtakem je potrebno zagotoviti pedagoge, ki bodo zmožni učence in dijake pripraviti na eksterno preverjanje znanja in kasneje prav tako na maturo.

V reviji Waldorfske novice sem zasledila vtise študentk waldorfskega izobraževanja in Barbara S. Resinovič je zapisala: *«Z waldorfsko pedagogiko sem se začela spogledovati pred dobrim desetletjem, ko sva z možem začela razmišljati, v kakšen oz. kateri vrtec bova vpisala najinega otroka...»* (Resinovič v Waldorfske novice, 19).

Mateja Jobstl je zapisala:

Redki so ljudje, ki znajo opazovati in ki opazijo podrobnosti, ki običajno potonejo v toku vsakdanjika ali uidejo iz navade. Biti v trenutku in ga začititi. Dojeti smisel, pomen, logiko. Čutiti svet okoli sebe in to razviti v izkušnjo, znanje ././ Naša letna naloga na izobraževanju za waldorfske pedagoge nas nagovarja k tovrstnim potezam. Zato je ne jemljem kot formalno obveznost, ampak kot nagovor svojim skritim močem in zmožnostim (Jobstl v Waldorfske novice, 20).

Alenka Vindiš pa je zapisala: *»Presenetilo me je, kako široka osebnost mora biti waldorfski učitelj/vzgojitelj. Potrebuješ cel spekter sposobnosti in biti moraš resnično izgrajena osebnost. Kljub temu da se že leta ukvarjam z delom na sebi, so se mi preko tega izobraževanja odkrili novi vidiki dela na sebi. Naša naloga je biti zgled in imeti hkrati globok uvid v otroka«* (Vindiš v Waldorfske novice, 20).

Na podlagi podanih citatov lahko sklepamo, da je za waldorfskega učitelja skoraj bolj pomembno kakšna, oseba si, kako odprt si, in kako gledaš na življenje. Na izobraževanju usvajaš umetniško in duhovno znanje. Zdi se, kot da mora človek sprva napolniti sebe, da lahko kasneje otrokom predaja življenjsko znanje. Vendar pri tem ne zasledim govora o splošnih predmetih, kot so matematika, zgodovina, zemljepis itd. V svojem praktičnem delu diplomske naloge bom med drugim proučila tudi vprašanje glede izobraževanja za waldorfske učitelje.

6.2 POVEZANOST WALDORFSKIH ŠOL

Waldorfska ideja se je v zadnjih letih močno razširila in posledično se je ustanovilo ogromno novih waldorfskih šol po Evropi in svetu. Lahko bi rekli, da se je spletla nekakšna mreža waldorfskih šol, ki se med seboj tudi povezujejo.

Mreža waldorfskih šol pa ni nastala načrtno, saj vsaka šola nastopa kot povsem samostojna ustanova, ki je odvisna od iniciative učiteljev, staršev in seveda podpore okolja (Edmunds 1991, 118). Gibanje waldorfskih šol se je dodobra pojavilo šele po prvi svetovni vojni (Edmunds 1991, 119), ko je ta uničila upanje v človeški zavesti ter prinesla strah in negotovost. V Nemčiji se je waldorfsko šolsko gibanje razvilo najmočnejše in tudi šolske prireditve ter pedagoška predavanja so bila zelo dobro obiskana. Leta 1935 pa je nacistični režim prepovedal waldorfskim šolam sprejemati nove učence, zato je bila večina šol leta 1938 prisiljena zapreti svoja vrata (Carlgren 1993, 256). Ker je vizija waldorfske šole vzgoja za svobodo in svobodno razmišljanje, je logično, zakaj je bil nacistični režim proti tovrstnemu gibanju. Leta 1945 se je kmalu odstranilo ruševine prve waldorfske šole (Carlgren 1993, 256) in ta je zopet odprla svoja vrata.

V današnjem svetu pa zopet brodimo v nekakšni negotovosti, potrošništvo in kapitalizem sta nas že skoraj oropala človečnosti in zato svet željno pričakuje novo upanje, vizijo, zavest in novo prebujenje človeka kot duhovnega bitja (Edmunds 1991, 119). Ta interakcija nastopa kot izmenjavanje učencev in dijakov, pa tudi izmenjavanje učiteljev ter gostovanje waldorfskih učiteljev, ki pripravljajo svoje seminarje ter izobraževalne vikende.

V mestu Dornach v Švici se nahaja pompozna stavba Gotheanum, ki posebej center dogajanja v smeri antropozofije. Tam se odvija ta gledališka umetnost in evritmija. V stavbi se nahaja velik avditorij s 1000 sedeži in velikim odrom, kjer se odvijajo evritmijske predstave. V Gotheanumu ustvarja »hišna« zasedba umetnikov, ki prirejajo številne gledališke predstave in koncerte, poleg tega pa pridejo tja gostovat tudi številni drugi umetniki (Hasler 2005, 7).

Lahko bi rekli, da je Gotheanum središče antropozofske družbe. Srce te družbe pa je šola duhovne znanosti (*School of Spiritual Science*), ki se prav tako nahaja v Gotheanumu. Šola sestavlja enajst oddelkov, to so generalni antropozofski oddelek, oddelek za matematiko in astronomijo, oddelek za medicino, oddelek za naravoslovne vede, oddelek za agrikulturo, oddelek za pedagogiko, oddelek za umetnost, oddelek za študije mladine, oddelek za umetnost evritmije, govora, gledališča in glasbe, oddelek za literarno umetnost in humanistiko ter oddelek za družbene vede.

Na posameznih oddelkih je način dela usmerjen v raziskovanje, širjenje novih idej in izkušenj. Zelo pomembno je vzdrževanje povezanosti oddelkov z uporabo antropozofije pri delu. Različne sfere v svetu, od medicine, do pedagogike, agrikulture itd. se

potemtakem pri svojem delu obračajo na antropozofijo. Iz Gotheanuma prihajajo številna znanja, ki pridejo v svet skozi številna izobraževanja in so organizirana tudi po Evropi in svetu. Med drugim so to Fakulteta za antropozofsko pedagogiko (*College for Antroposophical*), Seminar Rudolf Steiner (*Rudolf Steiner Seminar for Curative Education*), šola evritmije, šola kiparjenja in slikanja itd (Hasler 2005, 8).

Na oddelkih se skozi izobraževanje in delo ves čas vzpostavljajo povezave med ljudmi in njihovim delom ter med različnimi področji dela, kjer strokovnjaki posredujejo svoje ideje in izkušnje. Posledično je vsako leto organiziranih okrog 160 seminarjev, konferenc in izobraževanj. Pri tem gre lahko za manjše konference, kjer se obravnavajo različna družbena, zgodovinska ali naravoslovna vprašanja. Organizirani pa so tudi večji seminarji, kamor iz vsega sveta pridejo učitelji, ki se izobražujejo za šolo Rudolfa Steinerja in waldorfsko šolo. Pri tem se obravnava področje psihologije, arhitekture, kmetijstva, umetnosti in evritmije (Hasler 2005, 7–9).

Ko se odvijajo različni dogodki v Gotheanumu je število zaposlenih na dogodku med 200 in 270, saj je potrebno poskrbeti za vodstva, predstavitve, predavanja in samo organizacijo (Hasler 2005, 9). Pri tem lahko opazimo, kako velika mora biti organizacija ter tudi v kakšni meri so ti dogodki obiskani. Če se v Gotheanumu vsako leto zvrsti približno 160 dogodkov, je število ljudi, ki obišejo ta center ogromno. Potemtakem lahko sklepamo, koliko idej, izkušenj in znanja se izmenja na enem mestu ter se ga ponese v svet.

6.3 VLOGA STARŠEV V WALDORFSKI ŠOLI

Ideja waldorfske pedagogike je, da so starši na nek način ves čas prisotni. Od njih se pričakuje, da tudi doma negujejo to idejo vzgoje, ki so je otroci deležni s strani šole. Seveda se postavlja vprašanje staršev, ki svoje otroke vpišejo v waldorfsko šolo. So to premožnejši starši, bolj izobraženi starši, starši, ki so nagnjeni k alternativni, ali so to starši, ki so bolj umetniško in kreativno usmerjeni. Zelo težko je pridobiti natančne podatke o tem, kakšni so starši, ki svoje otroke vpišejo v waldorfsko šolo. Lahko le sklepamo, da so to starši, ki stremijo k drugačnemu pogledu na svet, morda na življenje gledajo nekoliko širše. Na to vprašanje si bom poskušala odgovoriti v empiričnem delu naloge, ko bom izvajala intervjuje.

Francis Edmunds, ki je eden izmed začetnikov angleških waldorfskih šol in ustanovitelj Emerson Collegea, kjer se je izsolalo že ogromno waldorfskih učiteljev, ki sedaj poučujejo po vsem svetu (Strmole 1991; Edmunds 1991, 1), je o vprašanju staršev zapisal, da ti svoje

otroke vpišejo v zasebne šole iz številnih razlogov. V Waldorfskih šolah zanimanje staršev o značaju šole in posebnih ugodnostih sprejemajo z veliko naklonjenostjo, kajti že pri tem se kažejo znaki, da so starši pripravljene na medsebojno sodelovanje in razumevanje med njimi in učitelji (Edmunds 1991, 106).

S tem, ko waldorfska pedagogika temelji na celotnem pogledu na življenje, se pričakuje, da otroci živijo v skladu s to vzgojo ves čas, kar pomeni, da vzgoja staršev pri tem igra izjemno pomembno vlogo. Lahko bi rekli, da se starši s tem, ko svojega otroka vpišejo v waldorfsko šolo, na nek način tudi izobražujejo. Pomembno je, da starši ne sprejmejo brez vprašanj vsega, kar počne šola (Edmunds 1991, 111), zato pri tem nastopi izjemno pomembna interakcija med starši in učitelji. Poleg spremljanja otrokovega izobraževanja, pa se morajo starši udeleževati tudi na drugačne načine. Znano je, da so šolski sejmi pripravljene ne samo s strani učencev in učiteljev, pač pa pri tem v veliki meri sodelujejo tudi starši. Poleg tega, da sodelujejo pri umetniških dejavnostih, kot so slikanje, glasba in evritmija, pa ob praznikih ne sodelujejo samo pri dejavnostih razreda, v katerem je njegov otrok, pač pa z dejavnostmi celotne šole (Edmunds 1991, 111). Tradicionalni božični sejem Waldorfske šole v Ljubljani je vsako leto velik dogodek za šolo, pri katerem sodelujejo starši učencev in sicer lahko prodajajo na stojnicah, pomagajo pri pripravah hrane, okraskov in okrasitvi šole.

Poleg kulturnega dogajanja in umetniških dejavnosti v šoli pa obstaja tudi združenje staršev in učiteljev, ki se zavzema za širjenje waldorfske ideje. Starši morajo biti ves čas na tekočem, kaj se v šoli dogaja, katere dejavnosti potekajo in kako lahko oni sami prispevajo k širitvi waldorfskega duha pri vzgoji svojega otroka. Neizogibno je, da se bodo starši, katerih otroci hodijo skupaj v razred, med seboj dobro spoznali in sodelovali.

Ali je ta interakcija občudovanja vredna ali pa za otroka in celo dijaka waldorfske šole nekako zastrašujoča? Zdi se, da je waldorfska šola ustvarila nekakšen zaprt prostor, kjer se krepi socialni kapital. Vendar ali se zadnja misel ne obnaša kontradiktorno? Tako se zdi tudi v realnosti. Waldorfska šola nastopa kot prostor s specifičnim delovanjem, idejo in vzgojo, pa vendar se po drugi strani širi in dobiva številne nove člane, koncept pedagogike pa se močno širi in razvija po vsem svetu, s tem pa se odpirajo številne nove waldorfske šole in vrtci.

7 EMPIRIČNI DEL

V drugem delu diplomske naloge sem uporabila kvalitativno metodo raziskovanja in sicer sem se lotila intervjujev s tremi waldorfskimi pedagogi, ki poučujejo na Waldorfski šoli v Ljubljani. Intervjuje sem opravljala posamično, z vsakim od intervjuvancev sem se posebej dogovorila za srečanje. Intervjuje sem opravila tako, da sem prišla na Waldorfsko šolo v Ljubljani.

7.1 1. INTERVJU

Prvi, s katerim sem opravila intervju, je bil gospod Igor Velepič, ki je dolgoletni waldorfski učitelj glasbenega pouka ter zgodovine umetnosti in uči na gimnaziji, zato ima opravka večinoma z dijaki. Gospod Velepič pa poleg pouka glasbe in zgodovine umetnosti vodi zbor srednješolcev na Waldorfski šoli v Ljubljani in Zbor staršev in učiteljev. V veliki meri je prisoten pri organizaciji glasbenih in drugih umetniških dogodkov na šoli ter je pobudnik za številne umetniške ekskurzije, ki jih organizira ter vodi. Poleg tega pa je znan po tem, da dijake spremlja na številne kulturno- umetniške dogodke, ki se odvijajo v Ljubljani. Njegov intervju mi bo pomagal pri proučevanju spodbujanja umetniških in kreativnih dejavnosti v waldorfski šoli.

7.1.1 Postavljena vprašanja in zapis intervjuja

1. Ste profesor, ki poučuje glasbeno umetnost na Waldorfski šoli v Ljubljani. In kot je znano, dijake in dijakinje spremljate skoraj po vsej Evropi na umetniške ekskurzije. Kaj se na teh potovanjih naučijo?

Ja, torej, ena zelo pomembnih stvari je veščina sobivanja, gre pa tudi za razne druge veščine, predvsem veliko je skiciranja, veliko petja in veliko referatov, ki jih morajo učenci/dijaki predstaviti na sami ekskurziji. Potem je pa še veliko drugih opravkov oziroma del, kot je pomoč v kuhinji, potrpljenje na poteh, kot je so-tvornost pri zelo pomembnih pravilih, ki jih imamo na poti, tako da je nekakšno socialno brušenje, to pomeni da je hkrati veliko spoznavanja stvari v živo, kot so zgradbe, fenomeni, dogodki, v katerih drugače lahko malo teoretično govorimo, zato jih izkusimo in nato interpretiramo. Letos, ko smo šli na Dunaj, smo šli ravno v času Evrovizije in to je bila nova prigoda. Vedno, na vsakem potovanju in ekskurziji, je kaj novega, zanimivega. V opero gremo pa vedno. In ogledali smo si predstavo Nabucco, kjer je imel glavno vlogo Nabucca Placido Domingo. Navadi izberemo predstave, ki so nekoliko bolj poznane in dijake pritegnejo. V Ljubljani težje pridemo do opere, ko pa gremo, je to res lep dogodek za dijake. Obisk dunajske opere, pa seveda tudi drugih opernih hiš, če jih obiščemo, predstavlja za dijake

delovno izkušnjo, saj se morajo dijaki na ogled pripraviti, si prebrati zgodbo operne predstave. Zato je to izkušnja celotnega dogodka in ne samo glasbenega dela.

2. Na kakšen način predstavite predmet glasbe v šoli? Kako dijaki in dijakinje sprejmejo pouk glasbe? Ali se upirajo, norčujejo ali pa mu z zanimanjem sledijo?

- *Ali pouk v veliki meri poteka izven učilnice?*

Ja, waldorfske šole v Nemčiji so že na začetku nastopale kot svobodne šole. To pomeni, da je učiteljeva presoja, kaj sodi pod pouk glasbe in zgodovine glasbe. Pri nas imamo predvsem pri pouku glasbe veliko učencev v glasbenih šolah, tako da pouk lepo sprejemajo, nekateri pa tudi ne. Več poudarka je na petju, na spremljanju prazničnega leta in glasbenega udejstvovanja na šolskih dogodkih. Tovrstno udejstvovanje je pomembno za njihovo splošno izobrazbo. Seveda pa se generacije med seboj razlikujejo. Ena generacija je močno umetniško ustvarjalna in pusti velik pečat, druga generacija spet ni tako umetniško močna. Ampak mi se prilagodimo na to, kakšen je posamezen razred, tako da pripravimo delovni načrt in se dijakom nekako prilagodimo. Kakšen razred je bolj glasbeno nadarjen (radi pojejo), drugi razred pa je bolj risarsko sposoben. Seveda so določeni predmeti, kjer je struktura dosti bolj jasna in bolj pomembna, medtem ko gremo pri pouku glasbe na številne kulturne prireditve, na primer v Cankarjev dom. Teme pri pouku so izbrane glede na razred, glede na razmerje temperamentov v razredu, interese, sposobnosti itd.

Če je razred vokalno močen, potem izberemo kakšne vokalno-inštrumentalne dogodke. Njihov glasbeni potencial pa seveda izpolnimo pri pouku v razredu ali pa pri pouku zbora, ko ga ima več razredov skupaj. Seveda so kakšne umetniške ure, ki dijake izredno motivirajo. Če je pred poukom glasbe ura, ki je zelo intenzivno strukturirana, je težko pričakovati utelešeno pozornost od dijakov. Pri tem se je potrebno pač bolj prilagoditi in zato zapeti več pesmi, če pa ne gre več in nam ostane kakšna tema nedokončana, pa jo obravnavamo drugače, saj se okrog nas odvija veliko prireditev in glasbenega ustvarjanja.

Za pouk glasbe je tako, da kombiniramo z raznimi nastopi in koncerti na šoli, ali celo nastopi sošolcev, tako da je to notranja zadeva, ampak vedno gremo v Cankarjev dom ali Slovensko filharmonijo. Včasih je sicer težko, ker naši dijaki prihajajo iz cele Slovenije in je zato zelo težko iti zvečer. Vendar pa glasbo konec koncev lahko samo poslušamo, saj obstaja mnogo nosilcev zvoka. Seveda pa je odlično, če gremo zvečer na prireditev, da

dijaki vidijo, kako te stvari potekajo. Ampak je to zaradi velikih distanc težko izvedljivo zato gremo večinoma na dopoldanske predstave, katerih je malo manj. Razen v 3. letniku pri zgodovini umetnosti skoraj nikoli ne poslušamo zvočnih posnetkov, ker se trudim, da obiščemo nekatere koncerte, skratka kompenziramo.

3. Na kakšen način predajate znanje glasbe dijakom?

Po obiskanem koncertu se je potrebno o stvareh pomenit, ozadje predstav in koncertov umestimo v čas in prostor. Takrat je pač večji interes, da razumeš, od kje ta glasba in zakaj. Potem je lažje, saj stvari damo pomen in zgodbo ter na nek način razumemo dinamiko glasbe. Torej analiziramo glede na slišano.

Ali delate po knjigi?

Knjig imamo zelo veliko.

Kakšne točno določene učbenike?

To morda le pri zgodovini glasbe, v pomoč pa dajem kakšna besedila, ker je v 3 tednih treba iti čez celo zgodovino glasbe, takrat uporabimo besedila za proučevanje Grčije, Rima in stare krščanske glasbe, potem pa jim dam tudi kakšno kopijo iz različnih virov. Pravzaprav nimam knjig, na Waldorfski šoli namreč knjig ni. Učitelji imamo različne alternative in ko se pripravljamo na pouk, so dostikrat tehtnejši kakšni članki. Če bi imeli sedaj pouk, bi našel kakšen tehten članek o Slavku Avseniku, potem bi naredil bolj široko sliko z namenom, da bi se dijaki zavedali, kakšen je njegov pomen za našo glasbo in percepcijo drugih o nas. Tehnično so članki zelo dobra stvar in so dobro izhodišče.

Ali to morajo dijaki prebrati in proučiti?

Ne, to je tudi zame dobro izhodišče za vodenje pouka in to je zame tisto pravo raziskovanje. Na primer dijaki so morali doma prebrati članek o gospe Ireni Grafenauer in odzivnost dijakov je bila raznolika. Nekateri so bili navdušeni, drugi ne.

Ali vi pri pouku tudi predavate snov, ali je poudarek pretežno na glasbenem ustvarjanju?

Torej ura naj bi bila taka, da je nekje 1/3 petja, 1/3 samostojnega dela in 1/3 izdelovanja zvezka, ki ga trenutno pri mojem pouku nimamo, ker je malo specifična situacija. Kdaj ga imamo, kdaj ne, ker imam včasih preveč še svojega osebnega dela, zato ostanejo zvezki nepregledani, kar pa je zelo veliko zlo. Ne moreš od učencev zahtevati, da nekaj naredijo, potem pa ne uspeš niti dobro pogledati. Nekako pa ni dobro, da so zvezki samo zato, da je

nadzor. Če presodim, da ne bo šlo, pač zvezkov nimamo. Takrat se da kakšno fotokopijo, načeloma niti to ne, saj glasba ni kakšen akademski predmet, je pač malo dobročutja.

4. Kakšna waldorfska srečanja doma in po svetu obiskujete sami in kam vse vodite dijake?

Kar se tiče srečevanja kolegov, je to srečanje učiteljev glasbe waldorfskih šol v Nemčiji, ko pride okoli 120-130 učiteljev. Waldorfskih šol po celem svetu je nekaj čez 1000. Potem so določena srečevanja oziroma nekateri predmeti imajo takšne forme sodelovanja/srečavanja, da imajo učitelji glasbe vsako leto prvi teden novega leta tedensko srečanje v Nemčiji, za Svete tri kralje, ko drugi nimajo pouka. Enkrat sem imel srečanje waldorfskih učiteljev v Dornachu, kamor jih pride okrog 1000 in ta srečanja so vsake 4 leta. In vsak učitelj je za nekaj angažiran. Dostikrat obiščemo tujo waldorfsko šolo tako, saj je dobro za krepitev naših odnosov. Včasih grem sam, ali kombiniramo s kakšno konferenco ali kaj takega. Za enkrat sem videl nekaj več kot 100 waldorfskih šol s kakšnimi hospitacijami.

Z dijaki imamo pa v okviru ekskurzij, v okviru predmeta zgodovina umetnosti, vsaka ekskurzija ima glasbeni element. Za te ekskurzije sem odgovoren jaz in jih tudi organiziram. Tista, ki je pa prav glasbena, je šest-dnevni obisk Dunaja in je posebno povezano z glasbo. Pogledat gremo nekatere stvari, ki jih moramo videti, če smo že tam, predvsem si dobro ogledamo Musikverein, Dunajsko državno opero, nastop dunajskih dečkov, itd.. Na Dunaju je veliko glasbenih elementov, tudi cerkve.

5. Ali je v waldorfski šoli večji del učencev/ učenk in dijakov/ dijakinj umetniško nadarjenih?

Vsepovsod so umetniško nadarjeni tako ali drugače. To, da bi se k nam vpisovali malo bolj umetniško nadarjeni, ne verjamem. Kjer koli so že vpisani, je pomembno, kako se jih »hrani«, kako se »negujejo« in kako razvijajo. Za nekatere je pač tako, da se ne morejo izogniti pouku glasbe, ker imamo pevski zbor srednješolcev, v katerem ni izgovora, vsi pojejo notri. Sicer ni takšen zbor kot je Veter, ampak je bolj »prepevalnica«, kjer se prepeva enoglasje, dvoglasje, kanoni, potem pa se na ciljni dogodek leta, ko je kakšen praznik ali obletnica, naredi program, ki je bolj atraktiven. Takrat pa se lahko spopademo tudi s tri ali štiriglasjem.

Ena prilika o umetniški nadarjenosti je zaključni projekt, kjer si dijaki izberejo neko temo in to realizirajo. Vedno, vsako generacijo je kar nekaj glasbenih projektov, ki so po navadi kar dobro narejeni, ker delajo eno leto na tem.

Ali se večina potem ukvarja naprej s tem, kar so si izbrali za projekt?

Lahko je tudi obratno. Lahko se nekdo projekta loti, speljat ga mora, že po definiciji, ker ima dovolj časa, da si izbere, kaj bo delal in dobi veliko pomoči, če jo hoče. Ko podpišemo, mora to izpeljat. Nekateri učitelji želijo biti razumevajoči, češ, da morda ni izbral prave teme, ampak mislim, da to ni ravno prav. V življenju je pomembno, ko imaš čas za odločanje, bodisi za študij, za izbiro partnerja ali kakorkoli že, da je čas, ko se lahko notranje »oklofotaš«, kaj sedaj hočem. Ko si enkrat izbral, izpelji! To je nekakšna lekcija za ta projekt in dostikrat se komu ne izide, ampak na koncu, ko se je potrebno odločiti za študij, dijak, kateremu tema ni bila ljuba, ve, da tistega ne bo šel študirati. Velikokrat pride do tega, da se zmotijo, seveda pa je nekaj dijakov tudi takih, ki s tem v življenju nadaljujejo. In tisti, ki jim tema sicer ni ljuba, so vseeno veseli, da so nekaj izpeljali do konca in to je zelo dobra vaja. Če si kdo izbere glasbeno temo, pa morda vseeno ni nadarjen v veliki meri, da bi šel naprej na Akademijo, pa vendar udejanji svoje veliko veselje.

6. Znani ste po tem, da ste povsem predani ideji waldorfske šole in čutite vaše poslanstvo v predajanju umetnosti dijakom. Ali bi lahko rekli, da svojega poklica waldorfskega učitelja ne vidite kot službo?

Glede na to, da sem v službi, s tem pride tudi velika odgovornost, da stvari čim boljše naredim. To mora bit služba, če si v taki poziciji in nikoli ni dovolj. Treba je dati čim več »hrane«, veselja dijakom. Kdaj pa kdaj pa je tako, kot je pri zdravnikih, ko morajo priseči.

Ali bi vseeno rekli, da je vaše poslanstvo?

To je vprašanje vsakega posameznika. Včasih se vprašaš, kako so se ljudje odločili za službe, kjer se mrcvariyo, meni se to ni zgodilo. Kar se pa šole tiče nikoli ni dovolj dobro. Znano bi se zgoditi, da bi bil kdo drug boljši na mojem mestu, je pa vprašanje, če bi imel vsak toliko potrpljenja. Tukaj je veliko humorja, veselja. Velikokrat pa je tako, da ima zavest svoje svetove. Imam tako situacijo, da se veliko ukvarjam s prejšnjimi angažmaji in srečujem ljudi. Če si v Waldorski šoli v Ljubljani, ki je majhna in se vsi poznamo, je neka

povezanost, apatičnost, navdušenje pa je še večje. Konec koncev, če na ekskurzijah preživimo približno 50 dni v letu, potem se odnosi res okrepijo.

Se vzpostavljajo odnosi z učenci iz drugih waldorfskih šol?

Ja, kolikor se da, imamo obiske, vendar moramo paziti na naš ritem, da ni vse »preromantično«. Za goste poskušamo urediti razne aktivnosti ali izlet, tako da se pletejo vezi.

Slišala sem, da je prisotno to, da gostujoči dijaki spijo pri domačih dijakih na domu?

Ne, tega pa ni več, to je bil prej velik projekt in sedaj ni več tako, moraš biti kar motiviran. Poleg tega pa je to delikatna stvar. Toliko je družin, ki tega ne morejo absorbirati ali so ločeni, potrebno je največ srčnosti in pa precej je strahov ter veliko dela. Z 8. razredom smo šli nazaj v Švico, kjer smo spali pri družinah, bilo je izvrstno, ampak je bilo s tem veliko dela. Veliko je nepredvidenih stvari, razpoloženskih in nekateri so prvič od doma za dlje časa.

Spijo dijaki potem v šoli?

Na velikih, tri tedenskih ekskurzijah, se spi 1/3 na waldorfski šoli, že zato, ker je težko najti nastanitve v dragih mestih kot so Pariz, Dunaj, Barcelona. 1/3 se spi v camping-ih in tretjino se spi v hostlih oziroma hotelih. Po navadi rečemo staršem dijakov že pri vpisu, da je umetniških ekskurzij in izobraževanj kar veliko in tako se zavedajo, da je to del programa in tudi nekakšen finančen zalogaj. Čeprav se učitelji potrudimo, da je stvar čim razumnejša. Ker na razred gledamo kot na bitje, miselni šopek posameznikov in je rana za razred, če nekdo ne gre zaradi raznih strahov ali težave s financami, zato se potrudimo, da gredo vsi. Na primer šest dnevna ekskurzija na Dunaju stane približno 140 €, kjer je zajeto vse, od vstopnice za opero, hrana, prevoz, vstopnina. S takšnim razumevanjem in malo potrpljenja, se da takšne stvari početi, drugače pač ne.

7. Ali ste v veliki meri povezani z drugimi profesorji iz šole in prav tako s starši?

Seveda, drugače ne gre. Mi smo tukaj nek organizem, ki deluje in moramo biti zelo so-tvorni, seveda so tudi kot vsepovsod večja ali manjša trenja. Vendar ko pridejo novi, je po navadi tako, da se dobro počutijo in postanejo del šole. S starši pa smo kar dobro povezani ob prilikah, ko pomagajo ustvarjati pri raznih dogodkih in prireditvah. Kar se tiče povezovanja, imamo zbor staršev in učiteljev že približno 16 let in imamo tudi kakšne individualne nastope. Starši so vsi vedno dobrodošli in ni nobene avdicije za vstop v zbor.

Letos smo šli s starši v Andaluzijo, lani pa smo šli v Izrael (8-9 dni), predlani pa v Anglijo. In seveda, po navadi smo povezani z drugimi waldorfskimi šolami.

7.2 ANALIZA INTERVJUJA

Odgovori waldorfskega pedagoga se skladajo s Steinerjevim konceptom vzgoje in lahko opazimo, da se kreativne dejavnosti ne izvajajo samo v teoriji, pač pa je gospod Velepič potrdil moje raziskovanje in skozi intervju pokazal, da njegov pouk poteka v skladu z vzgojnim konceptom waldorfske pedagogike. Opazila sem, da je njegova ideja to, da dijaki čim več delajo sami, naredijo referat in ga predstavijo na sami ekskurziji. To pomeni, da se morajo dijaki pripraviti že pred odhodom, kaj si bodo na ekskurziji ogledali ter na sami točki ogleda svoj referat predstavijo sošolcem. Opaziti je, da se dijaki v veliki meri vključujejo v samo izvajanje ekskurzije s tem, ko morajo pomagati pri pripravi hrane. To lahko opazimo iz citata gospoda Igorja Velepiča, ki pravi: *»Potem je še veliko drugih opravkov oziroma del, kot je pomoč v kuhinji, potrpljenje na poteh, kot je sotvornost pri zelo pomembnih pravilih, ki jih imamo na poti, tako da je to kot nekakšno socialno brušenje...«* (Velepič 2015).

Dijaki se v veliki meri glasbeno udeležujejo, saj je pri pouku veliko petja ter prebiranja aktualnih člankov o glasbenih umetnikih. Poleg tega pa lahko dijaki v waldorfski šoli spoznajo tudi operno umetnost in obišejo celo večje teatre po Evropi, eden izmed njih je celo Dunajska državna opera, kjer si ogledajo operno predstavo. Poleg tega pa obišejo veliko glasbeno-scenskih prireditev tudi doma in tako lahko sledijo kulturno-umetniškemu dogajanju. Profesor Velepič ni poudaril, da bi prišlo do kakšnih večjih odklonov dijakov. Pravi celo, da je v šoli kar veliko učencev in dijakov vpisanih v glasbene šole, tako da pouk lepo sprejemajo, seveda pa pri določenem številu učencev in dijakov pride do tega, da pouka glasbe ne sprejmejo dobro. Zdi pa se, da se učenci in dijaki skozi šolanje na waldorfski šoli počasi umestijo v dogajanje, ki je povezano s številnimi umetniškimi prireditvami, na katerih morajo sodelovati. Navadijo se tudi obiskovanja prireditev, koncertov in predstav in se pravzaprav naučijo umetnost spoštovati. Kot je ideja waldorfske pedagogike, učenci in dijaki ponotranjijo vzorec obnašanja na koncertih in pa tudi ponotranjijo spoštovanje do glasbe in umetnosti. Vse to pa pride s strani pedagoga, ki jim znanje predaja na zelo barvit in zanimiv način. Pouk ne poteka samo v učilnici, pač pa dijaki doživijo pouk glasbe na samih predstavah in koncertih. Pouk, ki poteka na takšen način lahko veliko bolje vpliva na učenca ali dijaka, saj nastopa kot izkustvo in doživetje, ki je prav gotovo večjega pomena za večino posameznikov. Preseneča tudi podatek, da

dijaki obiščejo velike teatre, kot je Dunajska državna opera, ki zna biti za marsikoga kar težko dostopna. Seveda, kot pravi gospod Velepich, nekateri dijaki sprejmejo to z navdušenjem in je to za njih nepozabna izkušnja, medtem ko drugi ostanejo ravnodušni, ali pa jih to celo sploh ne zanima.

Profesor Velepich je glede pouka v učilnici dejal, da imajo učitelji različne alternative, kako voditi pouk in ko se pripravljajo na pouk, so včasih članki o aktualnem dogajanju na kulturno-glasbenem področju bolj tehtne narave, kot pa zgolj predavanje snovi iz učbenika (Velepich 2015). Pri tem lahko opazim, da trditev res sovпада s Steinerjevo idejo, da je močno pomembno, kako pedagog vodi in z zanimivostmi opremi pouk v waldorfski šoli. Opažam, da tudi profesor Velepich poskuša pouk voditi kar se da barvito, razgibano ter doživeto. Ne daje pa velikega pomena pisanju zvezkov, saj je mnenja, da zanimiv in aktualen članek lahko veliko močnejše zbudi zanimanje pri dijaku.

Kar se tiče vprašanja o deležu nadarjenih učencev na waldorfski šoli opažam, da profesor Velepich ni mnenja, da je v waldorfski šoli večji delež glasbeno nadarjenih učencev. Pravi tako: *»To, da bi se k nam vpisovali malo bolj umetniško nadarjeni, ne verjamem. Kjer koli so že vpisani, je pomembno, kako se jih »hrani«, kako se jih »neguje« in kako se razvijajo«* (Velepich 2015). Waldorfska šola ima veliko glasbenih dejavnosti, na katerih morajo dijaki sodelovati, ena izmed teh je zbor srednješolcev, kjer se naučijo tri ali štiriglasnega petja. Gospod Velepich je poudaril pomen zaključnega projekta, ki se odvije v 4. letniku srednje šole. Dijaki imajo od izbora teme in podpisa v 3. letniku eno leto časa, da delajo na svojem projektu, napišejo obsežno delo in ga na koncu predstavijo na posebnem dogodku *»Zaključni projekti 4. letnika dijakov Waldorfske šole«*, kjer svoj projekt tudi oplemenitijo s praktičnim delom. Profesor Velepich je mnenja, da je to zelo dobra vzgojna poteza, saj morajo biti pri delu projekta disciplinirani in pokazati voljo, da nekaj, za kar so se odločili, speljejo do konca. Kar je pravzaprav pomembno za nadaljnje življenje, ali gre za izbiro študija, izbiro partnerja itd. Veliko dijakov je takih, ki se nad izbrano temo močno navdušijo, pokažejo svoj potencial, nadarjenost in kasneje celo nadaljujejo s študijem iz področja, ki so ga imeli pri temi projektu.

Zaključni projekt v 4. letniku se kaže kot izjemno dobra vzgojna poteza, saj dijaka na nek način usmeriš, da si sam izbere področje, kjer se dobro počuti in na katerem je dober. To mu lahko pomaga za odločanje za nadaljnji študij, ali pa dijak celo najde svoje poslanstvo. Gospod Velepich je kot waldorfski pedagog močno vpet v waldorfsko dogajanje, saj je zelo dejaven pri prireditvah na waldorfski šoli, poleg tega pa v veliki meri obiskuje druge waldorfske šole po Evropi in to sam, ali pa s tem, ko dijake pelje na različne ekskurzije.

Sam se udeležuje seminarjev po drugih waldorfskih šolah ali srečanj waldorfskih pedagogov v Nemčiji ter potuje tudi z zborom staršev in učiteljev. Vse to kaže na zelo bogato interakcijo, ki je na parketu waldorfskega dogajanja izjemno močna. Pride do izmenjevanj učiteljev, izobraževanj waldorfskih pedagogov ter številnih obiskov tujih waldorfskih šol, kjer se izmenja veliko idej, znanja ter pride do velike krepitev socialnega kapitala. Interakcija je torej izjemno močna in, samo potrjuje idejo, da je waldorfska šola družbeni prostor interakcije. Gospod Velepč pravi: *»Mi smo tukaj nek organizem, ki deluje, in moramo biti zelo so-tvorni, seveda pa so tudi, kot vsepovsod, manjša trenja. Vendar, ko pridejo novi, je po navadi tako, da se dobro počutijo in postanejo del šole«* (Velepč 2015).

Opazam tudi, da je idejni koncept waldorfske pedagogike, da se sprejema vse dijake v razredu, poteguje se za to, da so enako sprejeti, da imajo vsi enake možnosti. Zdi se, kot da pedagogi stremijo k temu, da se ustvari harmonija v razredu. Profesor Velepč je pri pogovoru o ekskurziji poudaril: *«Ker na razred gledamo kot na bitje, miselni šopek posameznikov, in je rana za razred, če nekdo ne gre zaradi raznih strahov ali težav s financami, zato se potrudimo, da gredo vsi«* (Velepč 2015).

Iz tega lahko sklepamo, da imajo umetniške ekskurzije pa tudi umetniški dogodki zelo velik pomen v waldorfski šoli in nastopajo kot spodbujanje umetniških in kreativnih dejavnosti s strani waldorfskih pedagogov.

7.3 2. INTERVJU

Drugi intervju sem opravila z gospo Majo Maletin Kolarič, ki je dolgoletna waldorfska učiteljica in soustanoviteljica Waldorfske šole v Sloveniji. Med drugim je 12 let poučevala angleščino, sedaj pa je učiteljica ročnih del, ki imajo v waldorfski šoli velik pomen. Namen ročnih del ni samo to, da se učence in dijake uči raznih kreativnih dejavnosti, pač pa imajo veliko globlji pomen. Skozi pogovor z gospo Majo Maletin sem opazila, da ima velik čut za razvojni proces otroka in mladostnika.

7.3.1 Postavljena vprašanja in zapis intervjuja

1. Ste spoštovana waldorfska učiteljica in vrsto let že poučujete na Waldorfski šoli v Ljubljani. Sodelovali ste tudi pri ustanavljanju Waldorfske šole v Sloveniji. Ali bi lahko rekli, da se je v teh letih, odkar ima Waldorfska šola v Sloveniji odprta svoja vrata, kaj spremenilo?

Če pogledamo, kakšna je bila waldorfska šola v začetku, je bila prva šola enega čisto drugega načina in takrat je bilo mogočno navdušenje. V tistem času je bila ta šola nekaj popolnoma novega in inovativnega. Organizacijsko pa je od tistega časa morda prišlo do sprememb, ki jih lahko učitelji opazamo pri otrocih. In sicer je morda posledica veliko večjega informacijskega vpliva, se pravi večje je konzumiranje reklam, televizije in še drugih sodobnih medijev, ki vplivajo na otroke. Jaz vidim, da je to tako. Zelo veliko teh meščanskih načinov vzgoje, obnašanja in komunikacije se je v teh letih izgubilo ter zanemarilo in zato se pozna, da so otroci na nek način morda bolj pogumni in nimajo meja, ne vedo, kaj pravzaprav smejo in česa ne.

Kar pa se je spremenilo pri šoli sami, je to, da je šola sedaj trden in velik organizem, ki dobro sledi zunanjim tokovom in ima dobro notranjo ureditev, poleg tega pa nastopa kot formirana odrasla enota. Šola ima 23 let, drugače pa se waldorfsko gibanje bliža 100. obletnici obstoja. Leta 2019 bo v Stuttgartu obletnica in kmalu bomo proslavili. Mislim, da obstaja že več kot 1000 šol na svetu in naj omenim, da je prišlo do velikega »buma« na Kitajskem, kar si sploh ne moremo predstavljati. V Sloveniji pa smo se kot šola nekoliko spremenili, smo odrasli, saj po 21. letu nek organizem razvije svoj jaz. Zdi se mi, da smo družbeno dosti dobro sprejeti in mladina se je spremenila v tem smislu, da so veliko bolj obrnjeni navzven in težje pridobijo neko notranjo mirnost, tako jih jaz vidim.

2. Glede na to, da nas realnost vedno bolj usmerja v materialistično dojemanje sveta, kako potemtakem lahko uspešno sledite Steinerjevi ideji, ki je orientirana k naravi in medčloveškim odnosom.

Veliko naših otrok k nam prihaja iz vrtca. Vrtec je sedaj kar velik, mislim da imamo 5 skupin. Razredi v osnovni šoli so polni z otroki, ki so bili pred tem že v vrtcu tri, štiri ali več let. To se pravi, da že od zgodnjih let živijo z naravo, so močno povezani z ritmom, ki igra pomembno vlogo pri naravnem časovnem razvoju rastlin in pa pri dojetju človekovega razvoja v smislu, da človek v različnih obdobjih različno dojema stvari. Otrokom je večkrat lažje, ko se vklopijo v ta šolski ritem, kjer učitelji sledimo ustaljenemu ritmu in zdi se mi, da to zelo pozitivno vpliva na mladino in jim pomaga.

Kaj je pa s tistimi, ki gredo iz vrtca v navadno šolo, imate kakšne podatke? Kako se vklopijo? Ali gre večina iz waldorfskega vrtca v waldorfsko šolo?

Mislim, da večina, ja. Starši se trudijo z waldorfskim vrtcem, ki je en določen napor, da ti temu načinu vzgoje prilagodiš svoje življenje. Waldorfski vrtec ima zahteven ritem, ki ga moraš spremljati, staršem je naročeno, da se držijo ritma pri spanju, da omejujejo informacijske vdore v otroško življenje. Morda je za te otroke lažje, saj preklopijo iz

waldorfskega vrtca naprej v waldorfsko šoli, če pa gredo v drugo šolo pa tudi mislim, da ni večje težave, nisem še slišala, da bi imeli težave otroci.

Z medčloveškimi odnosi pa je tako, da verjetno ni šolskega sistema, ki ne bi gojil medčloveških odnosov. Pri nas je morda drugače to, da se bolj dobro poznamo, si ponudimo več možnosti, da se srečamo, pravzaprav to spodbujamo in zaradi tega šola tudi cveti. Če se z nekom osebno pogovarjam, veliko več odnesem iz takega razgovora, kot če je kontakt vzpostavljen le preko interneta. Že če glas slišiš po telefonu, je vtis boljši in manj je možnosti za pojav informacijskih šumov, manj je možnosti, da se ne razumemo. Če komuniciramo v glavnem po internetu, po elektronski pošti, kaj se zgodi? Oseba, s katero komuniciraš, ne vidi tvojega obraza, ne tvojega pričakovanja, tvojih rdečih lic, ali tvoje bledice, ali trepetajočih rok, niti glasu, ki ga po telefonu vseeno zaznaš. Slepí ljudje recimo dobro zaznavajo, čeprav ne vidijo. Ta osebni odnos veliko več prinese.

Mislim, da je waldorfsko gibanje na nek način kot rešilni čoln za vzpostavljanje medsebojnih odnosov, da se mnogo ljudi med nami, tako učitelji kot dijaki in učenci, pri tem lahko veliko naučijo zase, potem pa to mogoče posredujejo naprej. In seveda, kar se tiče materialističnega dojemanja sveta, je treba reči: «Kar je zgoraj, je tudi spodaj in kar je spodaj v materialističnem svetu, je tudi zgoraj, tako imenovan duhovni svet. Se pravi, če ti o materialističnem svetu misliš pozitivno in se veseliš materialnih stvari, potem to odmeva v duhovnem svetu. Če pa si pohlepen, potem to odseva in je zelo negativno. Lepo se je veselit, ker imamo na primer tople hiše. Materialističen svet nam ponuja le oporo.

3. Ste učiteljica ročnih del oz. otrokom in dijakom predajate umetniško znanje na področju oblikovanja, izdelovanja, šivanja. Na kakšen način predajate to znanje, kaj se pri pouku ročnih del izvaja?

To je polje, kjer se ne naučimo le šivat in izvajati različnih ročnih del ter izvajati razna praktična opravila. To je pot do večjih ciljev. Eden od teh ciljev je, da otroci in dijaki ob takem praktičnem pouku doživijo užitek dela. »*Delat je prijetno, delati je radost, delati je strast, delati je tako lepo, da se ti kar sline cedijo!* Ko okopavaš rože, ko nekaj šivaš, so to odlične dejavnosti. Človek je človek zato, ker uporablja roke. Vsaka žival je specializirana za vse mogoče stvari, ene plavajo, ene letijo, mi ljudje pa smo specialisti v tem, da smo mnogostranski in znamo različne dejavnosti. Ko si nekaj zamisliš, potem poskusiš najti za to materiale in se tudi naučiš, kateri so dobri, kateri so slabi. Naučimo se, kakšne so lastnosti materialov, kako boš zdaj po svojem načrtu to izpeljal. Načrt za cilj, ki si ga zastaviš, je sicer pri majhnih otrocih majhen, pri večjih otrocih in mladostnikih pa je

obširen in bolj natančno sestavljen. To je način, kako človek v otroštvu in mladi dobi vadi za uspešno kreativnost in ustvarjalnost v odrasli dobi. Če imaš idejo, kako bi eno stvar začel, kakšni koraki so potrebni za to, da jo dokončaš, imaš ob tem še zaupanje in potrditev. Imaš možnost, da eno stvar narediš od začetka do konca in potem je to izjemna življenjska izkušnja, ki te za vekomaj zaznamuje. Ti boš za vekomaj vedel, da ko nekaj začneš, boš tudi končal. Ti sam in če boš potreboval pomoč, ti bodo pomagali sošolci, učitelji, starši... To je velika dediščina, ko veš, da si nekaj začel in boš končal, to je tista veličina takega načina dela. Voljo se krepí, če vsak dan ob isti uri poveš verz. In nekdo bi rekel, da je to brez veze, da se volje ne da prisilit. Voljo se krepí s tem, da se redno izvaja eno stvar in znanje, ki se ga pri tem pridobi, je vedenje o tem, da so vse stvari na zemlji povezane. Da to, kar se učiš pri kemiji ali biologiji, je praktično povezano znanje. Na primer pri tekstilu moraš vedeti, od kod prihajajo vlakna, moraš vedeti, kje gojijo živali in rastline, kakšne so ti pogoji za razvoj vsega tega, moraš vedeti, kako se obnaša papir, karton itd. Jaz na koncu dijake in učence sprašujem, da mi povedo od kje kakšna stvar izvira, zakaj se je v Angliji tako dobro razvila tekstilna industrija, kakšne so bile posledice. Če začnejo ljudje tako misliti, jim to omogoči boljše povezovanje vsakdanjega življenja.

4. Na kakšen način se v izobraževalnem programu izraža Steinerjeva ideja o upoštevanju naravnih procesov in zakonov?

Steinerjeva ideja je, da se mora poučevati otroke in mladino v soglasju z naravnim razvojem človeka, poleg tega pa je pomembno to, da se vzgaja, ne samo poučuje. Za otroka je izjemno pomembnih prvih sedem let, saj je sposoben posnemati svoje vzgojitelje in to je naravno. Otrok je naravno tako zgrajen, da živi v soglasju z okolico in majhen otrok do 7. leta nima meja, tako kot jih imamo odrasli. On je bitje, ki je odprto za zunanost in če je njegovo okolje lepo, harmonično, ljubeznivo, mirno, neagresivno, potem se tudi otrok na tak način razvija in uči, kajti on vse te stvari posnema. Posnema dejavnosti, ki se vršijo, torej kako se kuha, pospravlja, kako se obdeluje vrt, kako se obnaša, kako se govori. Majhen otrok vse to srka vase, ne da bi imel kakšno sito in to seveda ponavlja. Če je otrok umeščen v idealno okolje, se potem lahko tudi idealno razvija. Seveda ima genetika tudi svoj učinek, saj je prišel na svet z genetsko dediščino staršev. Sedaj pa se otrokovo telo in bitje preoblikujeta v prvih 7 letih. In če so vplivi tako harmonični, otrok raste harmonično. Potem, ko otrok vstopi v osnovno šolo, se začne njegov razvoj na drug način, kajti tedaj je njegovo fizično telo godno, zobje so se zamenjali in zdaj telo sprejema tudi na svoj čustven

način. Ni več v ospredju le njegovo fizično telo, ampak telo z ljubeznijo do, staršev, učiteljev in drugih ljudi. Ko otrok dopolni 14 ali 15 let pa se začne drugačen kognitivni razvoj. Že v puberteti, ki se začne 12., 13. leto, se začne drugačen miselni razvoj otrok. In to je najboljši kurikulum waldorfske šole. Napisan je tako, da se vse stvari dogajajo v skladu z razvojem otroka do zrelosti v 21. letu. Osebnostno menim, da ima waldorfska šola mogoče boljše pogoje za razvijanje iz mladostnika v odraslo dobo, seveda pa ni nujno, da so za vsakega mladostnika pravi. Ali pa morda tako, da je waldorfska šola skoraj za vse otroke prava, ni pa nujno, da je za vse starše, ker starši mogoče ne morejo razumeti vseh stvari, ali pa imajo drugačne cilje, druge prioritete.

5. Katere vrste ročnih del se izvajajo v waldorfski šoli in kako te aktivnosti vplivajo na razvoj otrokovih /dijakovih možganov?

Torej, ročna dela so vseh mogočih vrst, od pletenja, šivanja, kvačkanja, potem je to bolj zahtevno šivanje, ko se začne recimo, fizika, mehanika... Takrat se tudi otroci seznanijo s šivanjem na mehanski šivalni stroj, potem na električni, to je vse v povezavi z drugim poukom, z drugimi predmeti. Raziskava je pokazala, da so te aktivnosti, ki upoštevajo gibanje prstov otrok, aktivnosti jezika otrok, fina motorika, izjemno povezane s kognitivnim delovanjem možganov. Se pravi, kako gibanje prstov vpliva na razvoj možganskih celic. Tudi za starostnike in dementne ljudi so ročne in prstne aktivnosti odlična stvar. Pri tem obstajajo meritve, kako se na te aktivnosti odzivajo celice, poleg tega pa sta desna in leva polovica možganov vpeti v to povezovanje telesne geometrije. Zelo dobro za možgane je ročno pisanje, pri čemer se razvijajo čiste posebne sposobnosti, da ti vztrajaš na dobri pisavi in pisanju form. S tem se oblikujejo povezave med desno in levo polovico možganov. V višjih razredih se pri šivanju učijo, kako se stvari prostorsko oblikuje, takrat je na vrsti tudi proučevanje geometrijskih teles. In pri ročnih delih se takrat ukvarjamo z vprašanjem volumna, otrok pa takrat dojame, da je možno z ukrivljanjem ravne, dvodimenzionalne površine pravzaprav ustvariti eno prostorsko telo. Takrat pri otroku pravzaprav pride do tega, da intuitivno razume, kakšno je njegovo telo, kakšne so njegove mere. Verjetno se zdi smešno, vendar si otroci v 8. ali 9. razredu ogledujejo, kdo je debel, suh, velik in majhen, potem pa jim pride do zavesti, kako se njihovo telo razvija, kako so si med seboj različni, kakšne so njihove mere in kako je svet s temi merami postavljen.

Ta sposobnost kreativnega delovanja, se razvija s tem, ko učenci razumejo, da kreativnost ni samo to, da šine ideja v glavo. To še ni kreativnost! O kreativnosti lahko govorimo

takrat, ko obstaja ideja in si nato sposoben, da jo skozi dejavne procese razviješ do končnega izdelka ter med tem delovnim procesom uživaš. Taki procesi pa niso samo uživanje, ampak so tudi trpljenje in stiska. Poleg tega pa vedenje, da na koncu pride zaključek, vedenje, da si sposoben nekaj določenega narediti in ta zavest v možganih, da si zmožen nekaj dokončati.

6. Ali bi lahko rekli, da waldorfski učni sistem spodbuja otroke /dijake k svobodnemu razmišljanju in razvoju čustvene inteligence? Na kakšen način?

Že od nižjih razredov je sistem naravnano tako, da učenci in dijaki pri posameznih procesih, ki se jih v šoli učijo, sami pridejo do samostojnega zaključka, torej do nekega pravila, ki ga ne diktira učitelj, ampak ga ne nek način učenci izrazijo potem, ko opazujejo nek pojav. Sama sem 12 let učila angleščino in če učitelj nameni dovolj časa, da otroci sami formulirajo pravilo, je to pravilo za vso to množico učencev ali dijakov veliko več vredno in za vekomaj so ga osvojili. Čisto enostavno, če znajo otroci in mladina veliko besedil, verzov pesmi, potem pridejo do tega, da znajo sami formulirati določene stvari pri jemanju učne snovi. Ko se v petem razredu pri angleščini učenci spopadejo z jemanjem preteklega časa, se učitelj trudi na najbolj preprost način to razložiti. Pri fiziki in kemiji se iz poskusa dobi pravilo in to je svobodno razmišljanje. Pri tem bi lahko rekla, da gre za čustveno inteligenco, ampak svobodno razmišljanje se razvije tako, da dijake sprašuješ za njihovo mnenje, da si odprt za odgovore. Da ne reče nihče o svojem sošolcu, da je neumen. Pomembno je, da je učitelj odprt. Če pa ga učenec slučajno nekaj vpraša, na kar ne ve odgovora, mu ta odgovori, da tega odgovora danes ne zna povedati, se bo pa pozanimal in povedal jutri. Svobodno razmišljanje se rojeva, kadar učenci in dijaki povezujejo različna področja. Temu se reče sodobno med-predmetno povezovanje. Čustvena inteligenca se pa razvija, če si učitelji osebno dovolijo do stvari imeti odnos. Vse ga mora zanimati, morajo ga zanimati njegovi učenci in dijaki.

Pri nas imamo predmete, ki spodbujajo čustveno inteligenco. Na primer pri pouku religije ne gre za usmerjeno religioznost, ampak za razumevanje različnih religioznih stanj in različnih religij, torej verstev in prakticiranja veroizpovedi v svetu in tudi, v kakšni povezavi je to z družbenim in zgodovinskim razvojem ljudi. Ob koncu 3. letnika oz. 11. razreda, dijaki obiskujejo socialni praktikum, takrat je na preizkusu čustvena inteligenca mladih ljudi. Če se do takrat še nič ni zbudilo, se bo to začelo s tem praktikumom. Pri tem dijaki opravljajo različne humanitarne akcije. Čustvena inteligenca se pri učencih in dijakih razvija tudi med tem, ko se udeležujejo šol v naravi, ko gredo skupaj na ekskurzije. Takrat

je na preizkusu čustveno stanje vsakega učenca, mora se razviti in je na nek način pod pritiskom, da to razvija. V 3. letniku se razvoj čustvenih stanj pri dijakih spodbuja z zgodbo o Parsifalu, kjer so prikazana vsa ljubezenska stanja, ki jih je človek zmožen doživljati in jih imajo ljudje med seboj. Seveda je vse v njih samih, šola ne more dijaku in učencem ničesar vsiljevati in vnašati, pač pa v mladih le spodbuja opažene potenciale in pomaga k rasti, sprašuje jih, kako se počutijo ob tem. Če imajo kakšne vprašanja, jim mora ponujati odgovor ali pa jih spodbuditi, da v otroku oz. dijaku vzklijejo vprašanja.

7. Kako dijak/ dijakinja waldorfske šole doseže svoj vrhunec izobraževanja, kjer pokaže svoj kreativni razvoj?

Ko si dijak izbere projekt oz. svoje projektno delo v 4. letniku oz. 12. razredu, potem 9 mesecev dela na tem. Mi menimo, da je tukaj mlad človek sposoben izraziti svoj umski nivo, pridnost, kreativnost, marljivost in končno tudi umetniški vtis. To mislim, je pomembna stvar in menim tudi, da je pri gledališki igri, ki jo imamo v nekaj razredih, vsakemu dijaku omogočeno, da pokaže kreativen impulz, ki ga ima v sebi. Vsako leto se znova prepričamo, da je tako, da je pravzaprav sam dijak tisti, ki je sposoben preceniti, kako mu je uspelo, ali kako mu ni uspelo, kje bi še lahko naredil več in če to refleksijo opravi, je naredil največ zase.

8. Ali waldorfska šola pripravlja učenca/ učenke ter dijake/dijakinje na vstop v današnje družbeno okolje in na kakšen način?

Jaz mislim, da jih dobro pripravlja. Ko vidimo naše dijake kasneje, kako jim gre v življenju, ko nam povedo, kako je pri študiju, so v očeh zelo mirni, manj v stiski in večje zaupanje imajo vase. Kaj je sploh lahko večjega kot to, da imaš zaupanje, vztrajnost in sposobnost poskrbeti zase. Ob tem se ravno tako zelo dobro spopadajo z vsemi sodobnimi mediji. Mislim, da so dobro usposobljeni, da znajo odlično funkcionirati v družbi, se znajo pogovarjati z ljudmi. Mreža waldorfskega gibanja je razvila celo evropski certifikat, ki ga je zasnovalo 7 partnerskih šol, med temi so tudi ljubljanska šola, šole iz Anglije, Nemčije, Češke, Danske, Holandije. Tako obstaja možnost, da si mladi ljudje v času našega šolanja za posamezen projekt naredijo nekakšen certifikat, ki jim dokaže, da so npr. sposobni oblikovati glino, so sposobni dolgega potovanja, s tem, da se na tem potovanju na mestu učijo. Poleg tega pa, da so sposobni 1 mesec preživeti v neki skupini, da so sposobni selitve. Za tako dejavnost mladi dobijo potrdilo in to potrdilo priča o njihovih spretnostih, sposobnostih in veščinah. Morda to, da se znajdejo na odru, da so sposobni priti do nekega rezultata. S tem potrdilom gre lahko mlad, ki išče zaposlitev k delodajalcu. Seveda so za

službeno mesto potrebni še drugi preizkusi, vendar pa je to potrdilo dobra pred-dispozicija in s tem mladi dejavno vstopajo v sodobno življenje.

7.4 ANALIZA INTERVJUJA

Pri drugem opravljenem intervjuju opažam, da mi ponujeni odgovori gospe Maje Maletin Kolarič prav tako potrjujejo, da waldorfska šola oz. njen pedagoški koncept sovпада s prakso, ki je dejansko izvajana v Waldorfski šoli Ljubljana. Intervju z Majo Maletin bom v svoji diplomski nalogi uporabila predvsem za vprašanje kreativnega delovanja. Kljub temu da je Maletinova profesorica ročnih del in kreativnega pouka, pa se zdi, kot da na svoj pouk gleda z zelo široke perspektive. Pouk ročnih del ni le pouk, kjer se učenci in dijaki učijo ročnih spretnosti, pač pa se za tem skriva nekaj veliko večjega. In sicer gre tudi za razvoj osebnosti učenca in dijaka, razvoj karakterja, razvoj temperamenta, razvoj človeškega in socialnega kapitala, navsedanje pa se pri takem pouku razvijajo tudi možgani, o čemer sem pisala tudi v svojem teoretičnem delu diplomske naloge. Namen ročnih del je, da otroci in dijaki ob ustvarjanju doživljajo užitek dela. Pomembno je, da si znajo zastaviti cilj in načrt, kako neko delo izpeljati do konca oz. zastavljeno delo dokončati. Pri tem se jim razvija občutek zaupanja ter na koncu dobijo potrditev. Pri tem se znajo zazreti vase in videti, koliko so sposobni, kaj bi lahko še izboljšali ter potrditev, da so neko delo izpeljali do konca. Profesorica Maletin pravi tako: *«Če imaš idejo, kako bi eno stvar začel, kakšni koraki so potrebni za to, da jo dokončaš, imaš ob tem še zaupanje in potritev»* (Maletin 2015). Pri pouku ročnih delih se prav tako krepi volja in kar je pomembno, je to, da so učenci in dijaki seznanjeni s praktičnim delom, ki je izjemno pomemben. Otroci se ob ročnih delih seznanijo z materiali, izvejo od kod prihajajo vlakna, kje se goji živali in rastline, kakšni so pogoji za razvoj takšnega sistema, poleg tega pa vidijo, kako se posamezni materiali obnašajo (karton, papir, blago, vosek,...).

Ker je profesorica Maletin tudi soustanoviteljica Waldorfske šole v Sloveniji, je mnenja, da so se stvari na Waldorfski šoli skozi ta leta nekoliko spremenila. Predvsem pravi, da je šola v Sloveniji postala večja, in kar je pomembno, da je postala trdnejša, saj je dopolnila 23 let in po vseh teh letih se takšna organizacija dobro razvije, razširi in utrdi. Če pa se dotaknem sprememb pri samih akterjih waldorfske šole, kot so učenci in dijaki, pa je profesorica mnenja, da tudi na njihove otroke in dijake vpliva vedno večji informacijski trend, kar pomeni, da je prišlo do večjega konzumiranja televizije, interneta in drugih sodobnih medijev (Maletin 2015). Med drugim je povedala to, da se je mladina spremenila tudi do te

mere, da je postala bolj pogumna in nima meja ter ne ve, kaj je prav in kaj ni (Maletin 2015).

Pri tem lahko opazim, da je ideja waldorfske šole res ta, da se izogiba sodobnim medijem ter se trudi, da tudi starši delujejo v skladu s tem. O pogledu na informacijske medije sem pisala v svojem teoretičnem delu in lahko rečem, da le ni to samo ideja waldorfske pedagogike, pač pa jo waldorfski pedagogi skušajo v čim večji meri izpeljati tudi v teoriji.

Skozi intervju sem opazila, da je waldorfska pedagogika res obrnjena k naravi ter duhovnosti in kar se da stran od materialističnega sveta. Gospa Maletin je zelo dobro povedala :»*Kar je zgoraj, je tudi spodaj in kar je spodaj v materialističnem svetu, je tudi zgoraj, tako imenovani duhovni svet*« (Maletin 2015). Waldorfska šola goji medosebno komunikacijo, pedagogi se zavzemajo, da se komunicira osebno in ne preko interneta.

Profesorica Maletin je poudarila ritem, ki je eden temeljnih stvari pri waldorfski pedagogiki in o katerem sem tudi sama pisala v svojem teoretičnem delu. Ritem ima v praksi waldorfske šole velik pomen in z njim se srečajo že majhni otroci v waldorfskem vrtcu ter so ga deležni tudi kasneje z vstopom v waldorfsko šolo, prav tako pa tudi kasneje v gimnaziji. Maletinova mi je potrdila, da je posnemanje eden pomembnejših dejavnikov v waldorfski pedagogiki. Steinerjeva študija zajema otrokov razvoj vse od začetka in daje velik pomen prvim sedmim letom življenja. Profesorica je povedala, da je otrok izjemno odprto bitje, ki posnema vse dejavnosti, način komunikacije, način obnašanja, pospravljanje, kuhanje, obdelovanje vrta itd. Pomembno je, da je otrokovo okolje, kjer odrašča, harmonično, ljubeznivo, mirno, neagresivno in v takšen okolju bo lahko njegov razvoj idealen. Otrokov razvoj je razdeljen po obdobjih in v teh obdobjih se dogajajo različne stvari. Do 7. leta starosti se oblikujeta otrokovo telo in bitje, ko pa otrok vstopi v osnovno šolo, se prične njegov razvoj na drugačen način: *«...kajti sedaj je njegovo telo godno, zobje so se zamenjali in zdaj telo sprejema tudi na svoj čustven način. Ni več v ospredju le njegovo fizično telo, ampak telo z ljubeznijo do staršev, učiteljev in drugih ljudi*« (Maletin 2015). Gospa Maletin je mnenja, da ima waldorfska šola dobre pogoje za razvoj otrok v mladost ter kasneje v odraslost. Poudarja pa, da je seveda možno, da ni prava za vsakega mladostnika in kar je tudi pomembno, da morda ni prava za vse starše, saj imajo ti drugačne poglede na svet, drugačna merila in druge prioritete.

Pri vprašanju razvoja otrokovih in dijakovih možganov je zelo pomemben ravno pouk ročnih del. Aktivnosti, ki so jih učenci oz. dijaki deležni pri pouku ročnih del so izjemno povezane s kognitivnim delovanjem možganov. To so aktivnosti, kot so gibanje rok in prstov, aktivnosti jezika, fina motorika in te vplivajo na razvoj možganskih celic. Kot sem

že sama opisovala v svojem teoretičnem delu diplomske naloge, pri tem igrata pomembno vlogo desna in leva polovica možganov, pri čemer je spodbujeno povezovanje telesne geometrije (Maletin 2015). Poleg tega pa je za tovrsten razvoj prav tako pomembno ročno pisanje. Maletinova je poudarila, da se pri ročnih delih učenci spopadejo z vprašanjem prostora in volumna, pri tem pa dojemajo, da je možno z ukrivljanjem ravne, dvodimenzionalne površine ustvariti prostorsko telo, in zaključila, da se skozi takšno zaznavo krepi sposobnost kreativnega delovanja, pri čemer je za učence pomembno, da pridejo do ideje in so jo nato sposobni izpeljati ter skozi dejavne procese priti do nekega končnega izdelka, ob tem pa uživati (Maletin 2015).

Pri vprašanju, kako učni sistem spodbuja učence in dijake k razvoju čustvene in duhovne inteligence, sem ugotovila, da ima waldorfska šola številne pedagoške metode, s katerimi se učencev in dijakov nikakor ne sili v kretivno delovanje, pač pa jih le spodbudi, da sami začutijo to potrebo. Obstaja pouk religije, kjer se naučijo razumevanja različnih religioznih stanj in religij. Poleg tega pa vsebuje waldorfski program tako imenovani socialni praktikum, pri čemer dijaki opravljajo različne humanitarne akcije. Profesica je prepričana, da se najkasneje pri pouku takšne vrste mora zbuditi čustvena inteligenca. Ob koncu waldorfske gimnazije dijaki dosežejo vrhunec izobraževanja s svojim projektnim delom, kjer lahko pokažejo svoj umski nivo, pridnost, kreativnost, voljo ter umetniško zagnanost. Poleg tega pa tudi pri igrah, ki so v waldorfski šoli pomemben segment pedagoškega procesa. Pri tem vsak dijak lahko pokaže svoj kreativni impulz, ki ga ima v sebi (Maletin 2015). Profesorica je zaključila: *«Vsako leto se znova prepričamo, da je pravzaprav sam dijak tisti, ki je sposoben preceniti, kako mu je uspelo, ali kako mu ni uspelo, kjer bi še lahko naredil več in če to refleksijo opravi, je naredil največ zase»* (Maletin 2015).

Intervju s profesorico sem zaključila pod vtisom, da je profesorica, ki na vzgojo, življenje in razvojni proces gleda zelo široko in ima zelo pozitiven pristop k vzgoji učencev. Gleda celostno in vzgoje ne povezuje le s teoretičnim učenjem, pač pa je v veliki meri prisotna praksa oz. praktično učenje, učenje o življenju, učenje, kako delovati v svetu in kako k temu pozitivno prispevati. Kar je presenetilo, je informacija, da je mreža waldorfskega gibanja razvila evropski certifikat, s katerim mladi dokažejo svoje sposobnosti, ki so jih pridobili skozi šolanje na waldorfski šoli. Ta certifikat jim lahko pomaga pri iskanju zaposlitve. Profesorica Maletin je poudarila, da je pomembna stvar, ki jo mlad človek pridobi v času izobraževanja ta, da si pridobi zaupanje, vztrajnost in sposobnost poskrbeti zase. In po njenem mnenju je to največja sposobnost, ki jo mlad človek pridobi skozi šolanje ter ga kasneje spremlja v življenju (Maletin 2015).

7.5 3. INTERVJU

Tretji intervju sem opravila z gospo Branko Strmole Ukmar, ki nosi veliko zaslug pri ustanovitvi Waldorfske šole v Sloveniji. Zaupala mi je svojo izobraževalno pot in opazila sem njeno zavzetost ter željo po ustanovitvi alternativne izobraževalne ustanove. Na Waldorfski šoli v Ljubljani vodi vpisno službo in je ena izmed vodilnih členov kolektiva Waldorfske šole v Ljubljani. Če sem prva dva intervjuja uporabila za raziskovanje kreativnosti, bom ta intervju uporabila predvsem za raziskovanje vprašanja interakcije.

7.5.1 Postavljena vprašanja in zapis intervjuja

1. Kot mi je znano, ste soustanoviteljica Waldorfske šola v Ljubljani. Ali se je od takrat do danes kaj spremenilo? Je Waldorfska šola dobila dobro prepoznavnost v Sloveniji in ali se število učenk/učencev in dijakov/ dijakinj širi?

Seveda se je zelo spremenilo. Kot prvo, ni več samo ena Waldorfska šola, čeprav so trenutno še vse v pravnem okvirju ali v pravni strehi Waldorfske šole Ljubljana. Šola je v Mariboru, Radovljici, Žalcu in precejšen interes oziroma močna iniciativa je v Novi Gorici. Poleg tega pa je veliko vrtcev in to pomeni, da je število otrok močno narastlo. Ravno pred kratkim smo javljali podatke na MOL in v šolskem letu 1992/1993, ko je šola odprla svoja vrata, nas je bilo 56, v prihodnjem šolskem letu bo samo v Waldorfski šoli v Ljubljani(osnovna šola) čez 380 otrok, poleg tega pa še 100-120 otrok v srednji šoli. Mislim, da se je šola zelo lepo vklopila v prostor, to še posebej velja za ljubljansko šolo, pa tudi za Žalec. Smo postali zelo prepoznavni in mislim, da smo sprejeti, tako da je šel razvoj v pravo smer.

2. Zakaj vam je bila všeč ideja o ustanovitvi Waldorfske šole. Zakaj vas je pritegnila ideja Rudolfa Steinerja?

Ko sem se srečala z idejo waldorfske pedagogike, nisem razmišljala o ustanovitvi šole. Dejstvo je, da sem hodila na pedagoško gimnazijo in kasneje zaključila razredni pouk na Pedagoški akademiji. Takrat v 3. letniku pedagogike sem se vpisala tudi na Filozofsko fakulteto in ves čas me je zanimala komparativna pedagogika. Nato sem šla za eno leto v Anglijo, kot Au Pair in obiskala nekatere šole v tem času, vendar ne waldorfske oz. Steinerjeve. Ko sem prišla nazaj, sem se zaposlila v osnovni šoli v podaljšanem bivanju in takrat se mi je zazdelo, da je potrebno pouku dodati še nekaj drugega, da so lahko stvari še drugačne in takrat sem se prek festivala Idrija srečala z waldorfsko pedagogiko, prebrala knjigo Vzgoja za svobodo in si rekla, če je polovica tega res, je dovolj. Potem sem šla na hospitacije v tujino, v Anglijo, se udeležila izobraževanja waldorfskih učiteljev in obiskala

tudi *Emerson College* v Bostonu. Takrat smo se začeli dogovarjati, da bi prišla tja študirat, kar se je 2 leti kasneje tudi zgodilo. Ustanovitev šole je sovpadala z obdobjem pojavljanja sprememb, to je konec 80. let. Takrat sem zaključila z izobraževanjem in zdelo se mi je, da se v Sloveniji da narediti nekaj novega, da so stvari tudi na področju šolstva odprte. Učitelji so hodili na ekskurzije v tujino, na izobraževanja in takrat smo se našli skupina ljudi, ki smo imeli občutek, da se te stvari lahko izpeljejo in nam je tudi uspelo.

3. V čem se waldorfska šola bistveno razlikuje od državne šole?

Odkvisno je, s katerega vidika želiš pogledati in razlik je veliko. Na zunaj lahko vidimo, da so razlike v predmetniku, organizaciji pouka, torej gre za neko kombinacijo razredno-predmetnega pouka od prvega razreda osnovne šole naprej. Razlika je opazna tudi pri učenju tujih jezikov in pri tem, da je šola tudi bolj glasbeno in igralsko usmerjena ter daje velik pomen ročnemu delu. Ima torej predmetnik, ki ga javne šole nimajo. Pri tem je pomemben sistem epoh oz. glavnih ur, kar kaže na drugačno organizacijo. Druga zadeva, ki se jo da zelo hitro videti, je ta, da poskuša šola živeti kot neka skupnost sodelujočih in učečih se, kar pomeni, da gre za neko drugo povezavo med starši otrok in učitelji ali pa med učenci oz. dijaki in pa učitelji. To pomeni, da gre za tesnejši odnos, za nekakšne, ne bom rekla ravno globlje, temveč dolgoročnejshe odnose, bolj v prihodnost usmerjene odnose. Seveda bistvo vsega pa je, kako se razume otroka v njegovem razvoju, kako se razmišlja o otroku v odnosu do sveta, na njega samega in pa seveda v razumevanju človeka.

4. Kakšni so vedenjski vzorci otrok, ki končajo waldorfsko šolo?

Imamo cel spekter vedenjskih vzorcev, od zaželenih, pa tudi do zelo nezaželenih ampak upam, da nimamo klasične Gaussove krivulje. Naj omenim, da nimamo čarobne palčke. Otroci prihajajo sem s svojimi zgodbami iz svojih okolij, svojih družinskih razmer, nosijo neko osebno specifikko, ali pa neko osebno zgodbo, samo vsekakor poskušamo otroke spodbuditi, da postanejo odgovorni, samostojni, kreativni, da imajo občutek za sočloveka, za okolje, v katerem so, za naravo in niso samo pasivni sprejemalci tega, ampak poskušajo iz stvari nekaj narediti, da poskušajo biti proaktivni. Seveda ne uspe vedno, dostikrat uspe in seveda nam je lepo, ko se naši bivši dijaki vračajo nazaj. Nekateri postajajo naši kolegi, drugi pripeljejo k nam svoje otroke. Da bi pa lahko enoznačno rekli, kakšni so vedenjski vzorci, je pa težko. Sigurno je vzgojni moment v waldorfski šoli močnejši kot pa v javni šoli. Zelo pomemben del učnega procesa je obdobje odraščanja in s tem zelo pomemben

del osebnostnega razvoja, tako da brez tega ne gre. Mislim, da v nekem šolskem sistemu, ko govorimo o otrocih, ne moremo govoriti samo o izobraževanju.

5. Kot je znano, imajo dijaki in dijakinje na waldorfski šoli možnost izmenjave. Kakšna je pridobitev za dijaka waldorfske šole, ko se odloči za izmenjavo? Zakaj mislite, da je izmenjava prednost?

Naša ljubljanska waldorfska šola je del svetovne mreže waldorfskih šol, v bistvu so waldorfske šole prisotne po vseh kontinentih, več kot 1000 jih je, zato je mednarodna povezanost sigurno neka prednost. K nam prihajajo tudi predavatelji iz tujine. Tako imajo dijaki možnost spremljati pouk v angleščini. Na primer pri naravoslovju lahko predavajo tuji waldorfski učitelji ob sodelovanju slovenskega učitelja, torej našega učitelja. Izmenjave oz. gostovanja v tujini pa so seveda tudi druga možnost, ki jo imamo zaradi tega. Sigurno je za nekoga, ki je star 17 let pomembna izkušnja, če gre od doma za 2-3 mesece in se mora sam znajti v tujini. Seveda ima pri tem podporo družine, ki ga sprejme, vendar se vseeno srečaš z neko drugo kulturo, nekimi drugimi navadami, z drugimi izzivi, drugimi vedenjskimi vzorci, drugo prehrano, kar je za nekatere lahko zelo velika stvar. Te stvari so sigurno pomembne pri nadaljnjem razvoju mladostnikove osebnosti, se pravi pri oblikovanju njegovih interesov, pridobivanju neke širine, neke fleksibilnosti, nekih sposobnosti, razmišljanja preko ustaljenih norm, seveda pa je pri tem tudi učenje tujega jezika. Če gledaš dolgoročno, kaj je nekdo pridobil s tem, ko je bil v takšni šoli, je ta osebni vidik dolgoročno mogoče pomembnejši kot jezik, seveda pa to tudi pripomore, da je ocena pri angleščini ali nemščini boljša.

6. Kaj potrebuje otrok, ko se starši odločijo, da ga bodo vpisali v waldorfsko šolo oz. kako poteka vpis v waldorfsko osnovno šolo?

Mi pravimo, da se otrok ne odloča o tem, ali se bo vpisal v waldorfsko šolo. Drugo je seveda, če govorimo o srednješolcu. Ko se otrok vpisuje v 1. razred osnovne šole, se odločajo starši, saj so oni tisti, ki lahko z eno distanco in hkrati z neko povezanostjo razmišljajo o okolju, v katerega bi radi vpeljali svojega otroka. Lahko razmišljajo o prednostih in pomanjkljivostih ter podobnih stvareh. To so stvari, ki jih otrok nima od kje dobiti, nima vedenja, nima znanja, nima poznavanja, itd.

Kar se tiče samega vpisnega postopka pa gre tako, da starši napišejo prošnjo z otrokovim življenjepisom oz. na svoj način predstavijo svojega otroka in napišejo, zakaj želijo otroka vpisati v waldorfsko šolo. Za starše imamo tudi informativna predavanja in sicer 5 predavanj letno, kjer staršem predstavimo program dela, način dela, organizacijo pouka,

življenje v šoli. S temi starši, ki se dokončno odločijo k nam vpisati otroka, opravimo intervju, razgovor. Trenutno gre trend v to smer, da ob dveh oddelkih, v en razred lahko sprejmemo samo notranje otroke. To pomeni, da ima prednost otrok, ki ima starejšega brata ali sestro pri nas, ali otrok, ki prihaja iz waldorfskih vrtcev ali otrok zaposlenih. Letos smo od 50 novincev lahko sprejeli samo 8 otrok, ki do zdaj še na noben način niso bili povezani z waldorfsko pedagogiko ali našo šolo. Zdaj ustanavljamo v vrtcu novo skupino, šesto skupino, in praktično ne bo nobenega otroka, ki ne bi imel.

Je to boljše?

Ne, ni dobro, če je krog čisto zaprt, boljše je, da je nekaj pretoka. Sicer mi analize nismo delali, ampak mislim, da je pri nas v veliki meri prisotno to, da imamo družine z več otroki, se pravi družine s 4-7 otroki niso nič posebnega. Seveda to prispeva k temu, da je krog hitreje zaprt. Če bi bili sami edinci, bi bila zadeva drugačna.

7. Ali ob vpisu v waldorfsko srednjo šolo v veliki meri upoštevate ocene. Če ne, kaj vas zanima, ko sprejemate bodočega dijaka oz. dijakinjo v waldorfsko šolo?

Seveda so ocene pomembne, a ne spet tako. Zelo redko ocene, ki jih učenec dobi v 7.,8.,9. razredu, nimajo nobene veze s tem, kakršna je realnost. Sigurno kažejo na določeno stopnjo delovnih navad, nek določen interes, določeno odgovornost, zavzetost, vendar ne vedno. Lahko dobiš tudi odličnjake, ki praktično nič ne delajo za šolo oz. malo delajo za šolo in imajo potem v srednji šoli lahko težave. Tako ocene sicer upoštevamo, vendar pa poskušamo videti nekakšno širšo sliko. Tudi če bi imeli možnost, ne bi želeli imeti samo odličnjakov, ker je potem selekcionirana populacija, kar vemo, da ni preveč dobro. Upoštevamo interese, upoštevamo razloge, zakaj nekdo želi priti k nam, upoštevamo, s čim se ukvarja otrok oz. mladostnik, koliko je nekdo za nekaj pripravljen narediti. Imajo pa seveda taki, ki pridejo iz waldorfske osnovne šole v srednjo šolo določeno prednost, včasih pa tudi pomanjkljivost. Upoštevan je celoten spekter, vedno se naredi razgovor, tako s starši kot s kandidatom in se na podlagi tega odločimo.

8. Kakšen je odnos waldorfske pedagogike do otrok s posebnimi potrebami?

Pri tem je potrebno vedeti, o kakšnih posebnih potrebah govorimo. Dejansko govorimo o otrocih, ki lahko delajo samo po programu z nižjim izobrazbenim standardom, torej z motnjo v duševnem razvoju. Ali govorimo o otrocih, ki imajo primanjkljaj na posameznih področjih učenja. V vsakem razredu imamo 4 ali 5 otrok, ki imajo odločbo o usmeritvi. Pri tem moramo paziti na ravnotežje razredov. Imamo pa tudi otroke, ki delajo po prilagojenem

programu, ki imajo še več individualnega dela, kot je to običajno za otroke s primanjkljajem na posameznih področjih učenja. Menimo pa, da je šola prostor, ki je namenjen integraciji in ne izključevanju. Da lahko tudi otroci s posebnimi potrebami veliko dajo predvsem v socialnem smislu in tudi sami veliko pridobijo, tako da je to povsem normalen način šolskega bivanja in sobivanja.

Tudi to, da se naučijo živeti en z drugim?

Tudi to, da se naučijo živeti en z drugim in vidijo, da imajo lahko različni otroci različne prednosti in pomanjkljivosti ter to, da se razvija neka empatija, socialni čut in to na obeh straneh. Seveda, kot sem rekla, je potrebno paziti na uravnotežen razred. Vrste dejavnosti, ki so pri nas vključene v redni program, imajo več poudarka na umetniških delih, glasbi in med drugim to koristi otroku s posebnimi potrebami, tako pa tudi otroku s primanjkljajem na posameznih področjih učenja, kjer gre dostikrat za probleme koncentracije, disleksije in te stvari včasih na indirektn način tudi zelo pomagajo k reševanju.

9. Pojavljajo se polemike, da otroci v waldorfski šoli pričnejo z branjem kasneje? Kaj bi povedali o tej »problematiki«?

Vprašanje se postavlja, kako si šolo predstavljamo. Lahko začneš učit brat že 4-letnega otroka, lahko že prej. Ali pa otroku pustiš neko naravno razvojno pot v smislu tega, da se učijo branja in pisanja na način, s katerim se lahko povežejo. Torej, da ta proces tudi njim nekaj spregovori in se hkrati v tem procesu počutijo tudi varni. Zaradi tega prihaja do manjšega odpora do branja kot običajno, manj stresa, verjetno tudi manjših bralno-pismenih težav kot mogoče drugače, kjer je ta proces sfokusiran. Je pa v tem procesu seveda tudi tako, da kdor prej začne z branjem, tega procesa ne zaviramo. Gre predvsem za to, da se otroka ne forsira, predvsem se pa branje in pisanje podata na način, kot sem že omenila, s katerim se otrok lahko bolj poveže, vsekakor je pa pri tem pomembno, da otrok pravilno usvoji tehniko pisanja. Da postopno pride v te gibe, kar pomeni, da začnemo na velikem platnu, začnemo v prostoru in potem prehajamo na format A4. Manjših zvezkov kot je ta format pa sploh nimamo. Postavimo pa pred otroke druge zahteve, na primer pišejo brez črt, ali pa lahko naredijo svoje črte na katerih pišejo. Torej mi zahtevamo neke druge spretnosti, druge veščine in sposobnosti.

10. Kakšen je v praksi socialni status staršev, ki svojega otroka vpišejo v waldorfsko šolo?

Že zelo dolgo nazaj smo delali analizo, kjer se je pokazalo, da je 20 % naših staršev zaposlenih v pedagoških sferah. Mislim, da se to ni kaj bistveno spremenilo, lahko da je

mogoče malenkost upadlo, ampak vseeno precej naših staršev dela v pedagoških vodah, od predšolskih vzgojiteljev do univerzitetnih predavateljev. Sigurno je torej izobrazbeni nivo nekoliko višji. Ekonomsko gledano pa mislim, da ni tako zelo nujno, sploh zdaj ko je kriza, je tudi kar nekaj naših staršev v krizi. So pa tudi starši, ki se verjetno z vprašanjem vzgoje in izobraževanja ne ukvarjajo tako aktivno. Imamo pa tudi take starše, ki so pripravljene za to, da otrok pride v to šolo, nekaj narediti. Če ne drugega, premagati te razdalje. Če nekdo pri nas reče, da želi vpisati otroka v višji razred osnovne šole, vendar se zaradi logističnih razlogov težko odloči (pa npr. živijo za Bežigradom ali pa v Šiški), pri tem ne vidimo nekih pozitivnih točk. Starši, ki so pripravljene nekaj narediti, bolj aktivno razmišljajo o šolanju in mogoče predvsem razmišljajo, kaj je tisto, kar želijo otroku dati. S tem nikakor ne želimo negirati javnih šol, so dobre javne šole, v javnih šolah je veliko dobrih učiteljev, ampak dejstvo je, da gre pri tem za nek drug koncept in za razmišljanje o konceptu. Včasih so govorili oz. od začetka, ko smo šolo ustanovili, so bili nekateri mnenja, da bo to šola za otroke boemov, umetnikov. Seveda imamo tudi otroke umetnikov, vendar vseeno ne prevladujejo. Veliko staršev je v tehničnih in računalniških poklicih, nekaj jih je zdravnikov, tako da kar se tega tiče, ni povsem res, da so straši učencev in dijakov samo humanistično usmerjeni, zato mislim, da je kar lepo razporejeno.

11. V Dornachu poteka zelo veliko srečanje waldorfskih šol? Ali lahko na kratko opišete, kako ta način interakcije prispeva k pomenu waldorfske šole?

No, verjetno je različno za ljubljansko ali slovensko waldorfsko šolo kot pa za nemško. V Nemčiji, kjer je čez 150 waldorfskih šol, je mogoče to mednarodno povezovanje nekoliko manj pomembno kot tam, kjer je šol manj. Ta srečanja v Dornachu, kjer je tudi pedagoška sekcija, poteka vrsto seminarjev in aktivnosti ter delavnic čez celo leto. Ampak tisto glavno srečanje je na 4 leta in to je svetovno srečanje waldorfskih učiteljev, kjer dejansko pridejo učitelji iz vseh koncev sveta. Moram reči, da se v zadnjih letih zelo krepi razvoj waldorfskih šol na daljnem vzhodu, se pravi na Kitajskem in seveda je zanimivo videti, slišati in spoznati, kako se ta ideja waldorfske pedagogike in ideja razumevanja človeka v odnosu do okolja modificira, transformira. Hkrati pa še vedno ostane waldorfska. Jaz mislim, da če bi šel nekdo nekam v Južno Ameriko in bi stopil v neko šolo, za katero ne bi vedel, da je waldorfska šola, bi zelo hitro lahko ugotovil, da je v waldorfski šoli. Že sama prepoznavnost šole, npr. barvitost razredov, urejenosti učilnic, slik, ki so na stenah in podobno, je v ospredju.

No, samo to srečanje v Dornachu vsekakor pripomore k širjenju obzorja, povezovanju, izmenjavanju dobre prakse, poglobljanju znanja in potem, da v tej podobnosti ali po nekih istih izhodiščih vseeno iščemo neko različnost, neko avtentičnost in pa seveda, da se to spoznanje krepi, da je pomembna povezanost z okoljem, v katerem je šola. To pa seveda šoli da nekakšno skupno izročilo, unikatnost in tudi kvaliteto.

7.6 ANALIZA INTERVJUJA

Intervju z Branko Strmole Ukmar mi je pomagal, da sem prišla do tehtnih podatkov, ki so povezani s samo organizacijo waldorfske šole ter njenega načina delovanja, ki je pomemben segment pri vprašanju interakcije.

Branka Strmole Ukmar mi je na samem začetku intervjuja nazorno orisala, kako se waldorfska šola razvija, prikazala mi je podatke o številu učencev na waldorfski osnovni šoli (380 učencev) ter število dijakov na waldorfski srednji šoli (100 - 120 dijakov). Skozi te podatke mi je skušala prikazati, kako Waldorfska šola v Ljubljani raste in se širi po svoji kapaciteti učencev in dijakov.

Pri vprašanju razlike med waldorfsko in javno šolo, je Branka Strmole Ukmar poudarila razliko pri predmetniku, ki ga ima waldorfska šola in ga javne šole nimajo, pri čemer je glavna razlika sistem epoh oz. glavnih ur. Druga stvar, ki jo je omenila, pa je to, da waldorfska šola nastopa kot skupnost sodelujočih in učečih se, pri čemer gre za povezave med učitelji in učenci oz. dijaki in povezavo med učitelji in starši. Ko govorimo o teh vrstah interakcije, so prisotni tesnejši odnosi in odnosi, ki so usmerjeni v prihodnost (Strmole 2015). Pri tem lahko opazimo, da je vizija šole delati na dobrih in tesnejših odnosih. Posledice tega se kažejo na številnih waldorfskih srečanjih, seminarjih, izobraževanjih, tako v Sloveniji, kot v svetu.

Ko sva se z intervjuvanko dotaknili vprašanja vedenjskih vzorcev otrok, ki končajo waldorfsko šolo, je poudarila, da so v šolo vpisani otroci, kjer vsak nosi svojo osebno specifiko, osebno zgodbo ter prihaja iz različnih družinskih razmer. Vizija šole je, da spodbujajo otroke, da postanejo odgovorni, samostojni, kreativni ter razvijajo občutek do sočloveka, do okolja ter narave (Strmole 2015). Zanimiv se zdi podatek, da se nekdanji dijaki waldorfske šole v veliki meri vračajo nazaj, ko postanejo sodelavci, ali ko vpišejo v šolo tudi svoje otroke. Gospa Strmole je poudarila, da v šolskem sistemu ne smemo govoriti le o izobraževanju, pač pa je pomembna tudi vzgoja, kateri se zdi, da waldorfska

šola daje velik pomen skozi vse dejavnosti, ki se na šoli izvajajo in pa skozi posredovanje načina dojemanja sveta, sočloveka, komunikacije.

Interakcija v waldorfski sferi se izjemno dobro pokaže pri možnosti izmenjav, ki so jo deležni dijaki in učitelji. Gospa Strmole je omenila, da slovenska waldorfska šola nastopa kot del svetovne mreže waldorfskih šol, pri čemer se močno krepi mednarodna povezanost. Na ljubljansko waldorfsko šolo prihajajo predavatelji iz tujine in tako imajo dijaki možnost spremljati pouk v angleščini. Dijaki imajo tudi možnost izmenjave, ki lahko traja 2 - 3 mesece, pri čemer nastopa pomemben razvojni moment odraščanja, saj se srečajo z drugimi kulturami, navadami, izzivi, vedenjskimi vzorci, prehrano in za nekatere dijake je to lahko velika stvar oz. velik izziv. Pri tem mladostnik lahko oblikuje osebne interese, pridobiva širino, fleksibilnost, različne sposobnosti ter razmišljanja preko ustaljenih norm (Strmole 2015). Lahko opazimo, da interakcija igra eno pomembnejših vlog v waldorfskem sistemu izobraževanja predvsem za prihodnost posameznika, ki je član tega sistema, se pravi učenec, dijak, učitelj in starš.

Ko sva se dotaknili vprašanja, kako starši lahko vpišejo svojega otroka v waldorfsko šolo, je proces takšen, da morajo starši napisati prošnjo in priložiti otrokov življenjepis oz. na svoj način predstaviti otroka ter podati tudi razlog, zakaj bi svojega otroka radi vpisali v waldorfsko šolo. S starši, ki so se dokončno odločili vpisati otroka, se opravi intervju oz. razgovor. Razlog tiči v tem, da se izobraževanje v waldorfski šoli kaže kot nekakšen način življenja, kateremu je predana vsa družina. Kot mi je poudarila tudi gospa Maja Maletin v svojem intervjuju, obstaja nek določen napor za starše, ki svoje otroke vpišejo v waldorfsko šolo, saj morajo temu prilagoditi svoje življenje v smislu vzgoje, prehrane itd.

Ko sva se z gospo Strmole pogovarjali o vpisu otrok v šolo, mi je dvome odprlo dejstvo, da ob dveh oddelkih v en razred sprejmejo samo notranje otroke. To pomeni, da sprejmejo otroke učiteljev ali otroke, ki so na kakšen drug način povezani z waldorfsko šolo. Zanimiv je podatek, da je v waldorfski šoli prisotno to, da vsebuje družine z veliko otroki, se pravi 4 - 7 otrok v družini ni za waldorfsko šolo nobena posebnost. Verjetno je, da če se starši odločijo za waldorfsko šolo, bodo vsi otroci te družine postali člani te izobraževalne ustanove. Pri tem je krog lahko zelo hitro zaprt.

Pri vprašanju ocen sem ugotovila, da številčne ocene podajo neko informacijo o učencu oz. dijaku, pa vendar te ne igrajo ključne vloge. Waldorfski pedagogi stremijo k širši sliki in sicer upoštevajo interese in razloge, zakaj želi nekdo priti na to šolo. Upoštevajo tudi, s čim

se otrok oz. mladostnik ukvarja in tudi kakšne so njihove delovne navade. Ker je upoštevan celoten spekter, se opravi razgovor tako s starši kot s kandidatom (Strmole 2015).

Tudi do otrok s posebnimi potrebami ima waldorfska šola poseben odnos. V vsak razred je vključenih 4 - 5 učencev, ki potrebujejo drugačno obravnavo. Namen tega je seveda ta, da šola postane prostor integracije. Učenci s posebnimi potrebami v socialnem smislu lahko veliko dajo in prav tako veliko pridobijo, prav tako pa ostala večina učencev in dijakov. Pri tem se razvija povsem normalen način šolskega bivanja in sobivanja. Otroci in dijaki pa se naučijo živeti en z drugim, pri tem se razvija empatija in socialni čut na obeh straneh (Strmole 2015).

Pri vprašanju, da obstajajo polemike o kasnejšem pričetku branja pri učencih waldorfske šole, je gospa Strmole jasno razložila vzrok tega. Gre predvsem za to, da otroku pustiš razvojno pot, pustiš da razvojni proces poteka po naravni poti, kjer se učenci počutijo varne, pri tem pa doživljajo manj stresa. Učenci pričnejo pisati na velikem platnu, v prostoru, nato pa prehajajo na format A4. Namen tega je prav gotovo ta, da se učenci soočijo s prostorom, se v njem znajdejo in nato počasi prehajajo na manjši format, pri katerih pišejo brez črt, ali pa si jih narišejo sami. Pri tem se krepijo neke določene druge spretnosti in sposobnosti.

Pri vprašanju, kakšen je v praksi socialni status staršev, ki svojega otroka vpišejo v waldorfsko šolo, sem ugotovila, da je 20 % staršev zaposlenih v pedagoških sferah, se pravi od predšolskih učiteljev do univerzitetnih predavateljev (Strmole 2015). Če se je včasih govorilo, da je to šola za bogataše, boeme, umetnike ali celo cerkveno usmerjene starše, temu prav gotovo lahko oporekamo. V šolo so vpisani tudi otroci umetnikov, vendar gospa Strmole navaja, da je vpisanih tudi veliko otrok, katerih starši so v tehničnih oz. računalniških poklicih, pa tudi v medicinskih poklicih (Strmole 2015). Prav gotovo je šoli pomembno to, da so starši pripravljeni za to, da otrok pride v šolo, nekaj narediti. In ti starši seveda bolj aktivno razmišljajo o šolanju in mogoče predvsem razmišljajo, kaj je tisto, kar bi radi dali otroku (Strmole 2015). Zdi se, da je šoli pomembno to, da so starši naklonjeni takemu načinu vzgoje in izobraževanja, kot ga ponuja waldorfska šola ter aktivno sodelujejo pri različnih dejavnostih, ki so segmenti interakcije v waldorfski sferi. Gospa Strmole je opisala namen srečanja v Dornachu, ki nastopa kot najpomembnejši dogodek za mrežo waldorfskih šol in prispeva k širjenju obzorja, povezovanja, izmenjavanju dobre prakse, poglobljanju znanja. Gospa Strmole je zelo dobro povedala

:«...da v tej podobnosti ali po nekih istih izhodiščih vseeno iščemo neko različnost, neko avtentičnost in pa seveda, da se to spoznanje krepi, da je pomembna povezanost z okoljem, v katerem je šola. To pa seveda šoli da nekakšno skupno izročilo, unikatnost in tudi kvaliteto» (Strmole 2015). Tovrstna interakcija torej nosi pomembno vlogo ter pripomore h krepitvi waldorfske ideje ter kreativnemu delovanju šole.

8 ZAKLJUČEK

Ob delu in pisanju svoje diplomske naloge sem prišla do številnih ugotovitev in zaključkov. V mesecu januarju sem med drugim opravila študijsko prakso v Waldorfskem vrtcu v Ljubljani pod mentorstvom Monje Matko. Zelo dobro se mi zdi, da sem prakso opravila na samem začetku svojega pisanja diplome, saj sem se seznanila s temelji waldorfske vzgoje, ki se pričnejo že v rosnih letih. Lahko potrdim, da način vzgoje v waldorfskem vrtcu sovпада s teorijo, ki sem jo raziskala in združila v svojem teoretičnem delu. Vrtec je prostor, kjer se otroci gibljejo v mirnem in harmoničnem okolju, kjer se učijo, morajo prilagajati, se socializirajo in razvijajo svoj odnos do vrstnikov. Pomembno je, da se otroka nauči poslušanja, strpnosti in miru, da se bo kasneje lahko s svojim mirnim pristopom umestil v družbeni prostor, kjer bo znal poslušati in mirno izraziti svoje mnenje. Otroci v waldorfskem vrtcu ne kažejo nikakršnih nagnjenj k nasilju, preprirom in prehudi trmi. Vprašanje, ki se mi postavlja, je, kako se otrok po končanem waldorfskem vrtcu vklopi v nadaljnje izobraževanje in novo družbeno okolje, če ga starši ne vpišejo naprej v waldorfsko osnovno šolo. Ker v waldorfskem vrtcu vse poteka po ustaljenem ritmu in mirnem vzdušju, se sprašujem, kako bi se otrok počutil v vse bolj prehitrem in težkem učnem sistemu javnih osnovnih šol. Pri tem vprašanju mi tudi intervjuvanci niso mogli jasno odgovoriti. Zdi se, kot da je stalna praksa ta, da otrok, ki je obiskoval waldorfski vrtec, svoje šolanje nadaljuje v waldorfski šoli. Opažam tudi to, da so starši, ki otroka vpišejo v waldorfski vrtec in kasneje v waldorfsko šolo, nekoliko drugačni. Morda gledajo na svet nekoliko širše in jih zanima alternativa ter stremijo k naravi, ekologiji in kreativnosti, poleg tega pa so verjetno (morajo biti) nekoliko boljše situirani, saj vrtec ni poceni.

Namen krajšega opisa svoje prakse v waldorfskem vrtcu je ta, da prikažem pomembnost waldorfske pedagogike, da je ta prisotna že od samega začetka in da je učinek waldorfske pedagogike dober. Seveda sem prišla do ugotovitev, da je v waldorfski šoli velik del otrok zunanjih, kar pomeni, da se z waldorfsko pedagogiko srečajo kasneje. Ali je to dobro ali

ne, nisem uspela ugotoviti. Dejstvo pa je, da k naknadnemu waldorfskemu izobraževanju otroka ali mladostnika velik del prispevajo starši, ki temu prilagodijo svoje življenje.

Svoje pisanje sem nadaljevala v raziskovanju waldorfske pedagogike v osnovni in srednji waldorfski šoli.

Waldorfska pedagogika nastopa kot alternativna oblika vzgoje in izobraževanja, ki se močno širi in osvaja svetovne kontinente, kot je npr. Kitajska. Poleg tega pa se močno širi tudi v Sloveniji, kjer je sama zgradba Waldorfske šole v Ljubljani dobila svojo prepoznavno podobo in velik prizidek. Pravzaprav je v zadnjih šestih letih prepoznavnost waldorfske šole zelo narasla, zato se po Sloveniji odpirajo nove šole, predvsem pa vrtci. Pri tem se lahko vseeno vprašam, ali niso prepolni waldorfski vrtci povezani s splošnim problemom- prepolnostjo vrtcev? Ali obstajajo starši, ki svojega malčka vpišejo v waldorfski vrtec le zato, ker so bili drugod zavrnjeni? Rekla bi, da ta pojav prav gotovo ne nastopa v večini primerov, saj kot sem ugotovila skozi raziskovanje, morajo starši opraviti razgovor preden otroka vpišejo v Waldorfski zavod, in opredeliti, zakaj bi radi, da je njihov otrok član tega zavoda, poleg tega pa je potrebno takemu izobraževanju prilagoditi svoje življenje.

Prišla sem do ugotovitve, da moj teoretični del diplomske naloge sovpada z empiričnim, saj mnogo ugotovitev lahko potrdim na podlagi informacij, ki sem jih pridobila s strani pomembnih oseb, ki nastopajo kot ključni člani Waldorfske šole. Izbrala sem si intervjuvance, ki so bili za mojo raziskavo bistvenega pomena, saj sem se z njihovo pomočjo lahko poglobila v vprašanja interakcije in kreativnega delovanja, ki sem ga proučevala.

Waldorfska šola nastopa kot družbeni prostor interakcije zato, ker se v tem prostoru odvija toliko različnih dejavnosti, ki so usmerjene na dolgoročne vezi in odnose, poleg tega pa so te dejavnosti usmerjene v mednarodni prostor delovanja, kjer pride do intenzivnega razvoja, spoznavanj, izmenjevanja, širjenja znanja itd.

Izobraževanje waldorfskih pedagogov se umešča v raziskavo o interakciji in lahko rečem, da izobraževanje poteka v znamenju velikih izmenjav znanja, izkušenj, novih odkritij, spekter predavateljev pa je zelo širok, saj ti prihajajo iz različnih koncev Evrope in celo sveta. Pri raziskovanju sem ugotovila, da je predvsem pomembno to, da so tisti, ki želijo postati waldorfski pedagogi predani ideji waldorfske vzgoje in izobraževanja. Sprašujem

se, ali je to dovolj, saj bodo ti odgovorni za izobraževanje učencev in dijakov, ki morajo vseeno usvojiti strokovno znanje, da lahko nadaljujejo svojo izobraževalno pot, bodisi na neki drugi gimnaziji, ki spada pod javno šolstvo in takšnemu učenju ni podvržena v takšni meri, ali pa bodisi nadaljujejo svojo izobraževalno pot po končani waldorfski gimnaziji, kasneje na fakulteti, kjer morajo pokazati dovolj strokovnega znanja, da so sposobni slediti strogim fakultetnim zahtevam ter veliki količini predpisane snovi. Pomembno je, da učenec in dijak waldorfske šole izoblikujeta svojo podobo, pridobita samozavest, odgovornost ter socialni čut, vendar pa morda ni dovolj, če se želita vpisati v izobraževalni program, ki zahteva veliko količino strokovnega predznanja. Pri tem lahko sklepamo, da se na waldorfsko gimnazijo v veliki meri ne vpisujejo posamezniki, ki so dobri na naravoslovnih področjih in se nameravajo tudi vpisati na fakulteto za strojništvo, gradbeništvo, geodezijo, fiziko, matematiko ali na druge naravoslovne fakultete, saj je pouk na waldorfski šoli izjemno umetniško in kreativno usmerjen. Učitelji na waldorfski gimnaziji, ki učijo naravoslovne predmete, morajo po končanem strokovnem izobraževanju na fakultetnih programih tako opraviti še tri leta trajajoče izobraževanje za waldorfskega učitelja. Lahko trdimo, da je izobraževanje teh učiteljev pravzaprav daljše, saj morajo poleg svojega strokovnega naziva usvojiti tudi waldorfsko pedagoško znanje ter se umestiti v tovrstno sfero, ki zahteva veliko odgovornosti in truda, poleg tega pa ponotranjiti vrednotni sistem, ki ga ima waldorfska pedagogika. Postavlja se mi vprašanje, ali je poklic waldorfskega pedagoga bolj odgovoren, kot poklic pedagoga v javnem šolskem zavodu? Zdi se, da bi temu lahko pritrdili, vendar pa se ne smemo pre nagliti. Potrebno je poudariti, da obstaja veliko dobrih učiteljev tudi v javnih šolskih zavodih, ki so predani širokemu spektru učenja, želijo gledati široko sliko, upoštevajo učence in dijake kot unikatne subjekte ter pri njih spodbujajo rast duhovne inteligence z različnimi vzgojnimi pristopi. Vendar pa imajo tovrsten pristop lahko zgolj zaradi osebnega duhovnega potenciala ter svojega vrednotnega sistema, ne pa, ker bi to od njih zahteval učni sistem, v katerem poučujejo.

Prav tako pa waldorfska šola nastopa kot družbeni prostor kreativnega delovanja, saj je tovrstna pedagogika aktivno vključena v določen sistem vzgoje in izobraževanja, kjer obstaja velik poudarek na kreativnem delu učenca oz. dijaka, poleg tega pa tudi učitelja in starša. Skozi predmetnik, ki je sestavljen iz številnih umetniških oz. kreativnih predmetov, ter načina pouka, ki ga šola predaja učencem in dijakom, je zelo kreativno obarvan s strani pedagogov. Ti velik poudarek dajejo barvitosti zvezkov, delu z barvami, lepi ročni pisavi,

iznajdljivosti v prostoru in pri delu s telesom in prsti. Poleg tega pa, da skozi vse šolanje izražajo svoje talente (glasbeni, likovni, igralski, pesniški, oblikovalni, gibalni itd.). Zato lahko potrdim, da je v waldorfski šoli večji poudarek na kreativnosti kot na ostalih javnih šolah. Šola s svojim pedagoškim pristopom, kot je predajanje znanja o vrtnarjenju, dela z naravnimi sestavinami, ročnimi deli, raznimi socialnimi praktikumi, spodbuja učenca oz. dijaka, da je sposoben na življenje gledati široko in odprto, poleg tega pa šola spodbuja k razvoju socialnega čuta, empatije ter krepi voljo, samozavest in odgovornost. Waldorfska šola učenca in dijaka spodbuja k takšnemu dožemanju sveta, kjer se bo ta počutil varnega, odgovornega in samozavestnega, hkrati pa bo to predajal na okolico, v kateri se bo nahajal.

Pri tem pridem tudi do zaključka v zvezi s konzumiranjem informacijske tehnologije, h kateri je waldorfska šola usmerjena s previdnostjo in stremljenjem k temu, da medijske vsebine niso v veliki meri prisotne v življenju učenca in dijaka. Pri tem lahko vidim problematiko, saj se v sedanjih dobi težko izognemo informacijski tehnologiji in jo tudi potrebujemo za uspešno umestitev v družbeno dogajanje in medijskim vsebinam, ki imajo na nas velik vpliv ter nas lahko celo zasvojijo, ubežimo pa jim zelo težko. Kljub temu se zdi prav, da je stališče waldorfske šole do medijskih vsebin kritično izraženo ter konzumirano s previdnostjo.

Skozi delo in raziskovanje, predvsem pri empiričnem delu, kjer sem izčrpne in aktualne podatke dobila od intervjuvancev oz. waldorfskih pedagogov Waldorfske šole v Ljubljani, sem ugotovila, da šola spodbuja razvoj duhovne inteligence pri učencih in dijaki. To je posredovano pri predmetih, kot so socialni praktikum, gledališke igre, skupinska dela, kreativna udejstvovanja pri vseh umetniških dejavnostih, poleg tega pa spoznavanje dijakov na izmenjavah ter prav tako spoznavanje drugih kultur. Tovrstnega predmetnika javne šole nimajo in ga ima le waldorfska šola. Pri tem je pomembno, da se otrok oz. dijak nauči in ponotrani ta kapital, ki ga je pridobil skozi šolanje na waldorfski šoli, saj mu bo to dobra popotnica za življenje, kjer se bo lahko predstavil kot unikatna osebnost.

Na podlagi teh ugotovitev sem odgovorila na svoja raziskovalna vprašanja. Seveda se mi odpirajo nova vprašanja, ki jih je vredno raziskati in eno od teh je, do katere meje se bo waldorfska šola še razvijala. Ali se bo razvila do te mere, da bo konkurirala javni šoli in kaj bi to pomenilo za državno šolstvo? Morda je le boljše, da waldorfska šola ohrani svojo pristnost in ostane v takšnem kontekstu, kot je sedaj, ter nastopa le kot alternativa javnim šolam.

9 LITERATURA

1. Antauer, Nada. 2007. Waldorfsko izobraževanje. *Waldorfske novice*, 19 (jesen 2007).
2. Bounds, Gwendolyn. 2010. How Handwriting Trains the Brain. Forming Letters Is Key to Learning, Memory, Ideas. *The Wall Street Journal*. 2010: 1–2. Dostopno prek: <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704631504575531932754922518> (10. julij 2015).
3. Brierley, David. 2007. Kako pomembna je otroška igra: Pedagoške razprave. *Waldorfske novice*, 4–5 (jesen 2007).
4. Carlgren, Frans. 1993. *Vzgoja za svobodo: pedagogika Rudolfa Steinerja*. Ljubljana: Založba EPTA.
5. Costello-Dougherty, Malaika. 2009. Waldorf-Inspired Public Schools Are on the Rise. *Edutopia*. 31. 8. 2009. Dostopno prek: <http://www.edutopia.org/waldorf-public-school-morse> (10. julij 2015).
6. Durkheim, Emile. 2009. *Vzgoja in sociologija*. Ljubljana: Krtina.
7. Edmunds, L. Francis. 1991. *Umetnost waldorfske vzgoje*. Ljubljana: Slovensko društvo raziskovalcev šolskega polja.
8. Gedrih, Maša. 2004. *Waldorfska šola*. Dostopno prek: <http://www.viva.si/Psihologija-in-odnosi/1048/Waldorfska-%C5%A1ola> (28. avgust 2015).
9. Hasler, Hans. 2005. *The Goetheanum: A guided tour through the building, it's surroundings and it's history*. Dornach: GREISERDRUCK Rastatt.
10. Jobstl, Mateja. 2007. Waldorfsko izobraževanje. Vtisi študentov o izobraževanju. *Waldorfske novice*, 20 (jesen 2007).
11. Keller, Godi. 2008. Nadarjeni učenci in dolgčas. *Waldorfske novice*, 3–4 (pomlad 2008).
12. --- 2015. Mladi niso več radovedni, popolnoma so jih ukrotili. *Jana* 2015 (4):26-27.
13. Kovačev, Asja Nina. 2010. Svetloba in barve v delovnem okolju. V *Zbornik povzetkov referatov na 3. posvetu o ergonomiji na delovnem mestu*, ur. Kristijan Lipičnik, Robert Košak, Irena Brovet Zupančič, Matej Kobav, Asja Nina Kovačev, Robert Klun, Blaž Kovačič, Vladimir Kočevar, 18–20. Ljubljana. Dostopno prek: http://www.klun.si/files/www/Ergonomija/zbornik_2010.pdf (12. julij 2015).
14. Kroflič, Robi. 1997. *Avtoriteta v vzgoji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

15. Kroflič, Breda. 1992. *Ustvarjanje skozi gib*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
16. Kranich, Ernst Michael. 2008. Inteligenca rok: Ročna dela in razvoj možganov. *Waldorfske novice*, 9–11 (Pomlad 2008).
17. Maletin, Maja. 2015. Intervju z avtorico. Ljubljana, 9. julij.
18. Medveš, Zdenko. 2007. Vzgojni modeli reformske pedagogike. *Sodobna pedagogika* 4 (51–55). Dostopno prek: http://www.superfarm.net/pedagogika/images/stories/2007-4-slo/2007_4_slo_04_zdenko_medves_vzgojni_modeli_v.pdf (2. julij 2015).
19. --- 2011. Kakršna družba, taka šola! *Sodobna pedagogika* 5 (149–156). Dostopno prek: <http://www.sodobna-pedagogika.net/arhiv/2011-62128/stevilka-5-december/c4> (2. julij 2015).
20. Novak, Bogomir. 1995. *Šola na razpotju*. Radovljica: Didakta.
21. Peršič, Davorin. Temna stran ekrana. 2006. *Waldorfske novice*, 7–8 (april 2006).
22. Pšunder, Majda in Dečman Dobrnjič, Olga. 2010. *Alternativni vzgojni ukrepi med teorijo, zakonodajo in prakso*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije.
23. Publikacija šole. 2012. *Waldorfska šola Ljubljana. OE Waldorfska šola Maribor za šolsko leto 2012/2013*. Dostopno prek: <http://www.waldorf-mb.si/uploads/Publikacija%202012-13.pdf> (28. avgust 2015).
24. Resinovič, Barbara S. 2007. Waldorfsko izobraževanje. Vtisi študentov o izobraževanju. *Waldorfske novice*, 19 (jesen 2007).
25. Saint-Hilaire, Phillippe Barbier. 2002. *Šolanje in cilj človeškega življenja*. Radovljica: Didakta.
26. Steiner, Rudolf. 1919. Splošni nauk o človeku. Prvo predavanje (1. del). *Waldorfske novice*, 11–13 (april 2006).
27. --- 1987. *Pogledi waldorfske pedagogike. Prispevki k antropozofskemu učenju o vzgoji*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
28. Strmole Ukmar, Branka. 2015. Intervju z avtorico. Ljubljana, 14. julij.
29. Vindiš, Alenka. 2007. Waldorfsko izobraževanje. Vtisi študentov o izobraževanju. *Waldorfske novice*, 20 (jesen 2007).
30. Velepich, Igor. 2015. Intervju z avtorico. Ljubljana, 3. julij.
31. Zohar, Danah in Marshall Ian. 2004. *Duhovna inteligenca*. Tržič: Učila International.
32. Židan, Alojzija. 1993. *Dinamično učenje v družboslovju*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
33. --- 2007. *Vzgoja za evropsko demokracijo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.